

Att översätta genitiver

Parafras, latinisering eller grammatisk innovation

En studie i den medeltida danska översättningen av Thomas à Kempis'

"Quattuor libri de imitatione Christi"

Abstract

Uppsatsen undersöker hur den danske 1400-talsöversättaren av Thomas à Kempis' *Quattuor libri de imitatione Christi* transformerar latinets genitivkonstruktioner till gammaldanska. Särskilt intresse vigs åt omskrivande översättningsförsök, i synnerhet dem medelst preposition. Inledningsvis analyseras källspråks- och målspråkstext på deras egna premisser pga. påtaglig divergens språkssystemen emellan, varefter en kontrastiv analys genomförs. På basis av denna markeras alla fall där latinska genitiver återges med gammaldanska omskrivningar, i syftet att isolera just prepositionsomskrivningarna som grupp. I kraft av denna manöver kan det konstateras samband mellan omskrivning medelst preposition och latinska verbalsubstantiv resp. gerundier böjda i genitiv. Dessa samband sätts i perspektiv av en redogörelse för danskt skriftspråk och översättningspraxis under medeltiden. Inom abstrakta och prestigefulla textgenrer efterbildades latinets språkstruktur ganska utpräglat, medan pedagogiska och konkreta textgenrer utformades mer oberoende av latinets språkliga norm. Det argumenteras därefter för att Kempis-översättningens tendens att byta ut komplexa latinska genitivkonstruktioner mot gammaldanska prepositionskonstruktioner pekar fram emot ett nytt rättesnöre för latinöversättning där ett grammatiskt och semantiskt abstrakt innehåll översätts till ett välfungerande, entydigt och idiomatiskt folkspråk.

Abstract	2
Inledning och frågeställning	5
Redogörelse för material och forskning	5
Teoretiska utgångspunkter	7
Genitiv i latinet	9
Genitiv i gammaldanskan	11
Metodiska överväganden	13
Resultat	16
Analysens kvantitativa och kvalitativa aspekt samt värdering av teoriavsnittets aktualitet	16
Översättningsrelationer	17
Generella aspekter vid omskrivningar	20
Omskrivning med nominalfraser	22
Omskrivning med verb	25
Omskrivning med preposition	26
Möjliga samband mellan slaget av genitiv och omskrivning	28
Delkonklusion	31
Diskussionsunderlag – skriftspråk och översättning i medeltidens Danmark	32
Danskan som medeltida skriftspråk.....	32
Medeltida översättning i det östnordiska språkområdet	34
Uppsamling.....	37
Diskussion	38
Konklusion	41
Litteraturförteckning	43

Inledning och frågeställning

Syftet med innevarande uppsats är att undersöka medeltida dansk översättning av latinska genitivfraser. Medeltidens danska kallas gammaldanska, och begränsas till perioden ca 1100-1525. Vidden av en sådan undersökning överskrider med råge denna uppsats ramar. I det följande behandlas därför en förhållandevis snäv frågeställning inom området, nämligen under vilka förhållanden latinska genitivfraser översätts till gammaldanska prepositionsfraser.¹ Detta översättningsfenomen är – utöver att det mig veterligen hitintills är obehandlat – intressant utifrån flera synpunkter, dels från rent internt språkliga synpunkter omfattande grammatik, semantik samt språkhistoria, dels från ett utomspråkligt dito, omfattande kulturhistoria i allmänhet och översättningshistoria i synnerhet.

Frågeställningen söks besvarad i tre avseenden. För det första bestäms omfattningen och utbredningen av detta fenomen. För det andra beskrivs dess språkliga utformning och vilka grammatiska förhållanden det förutsätter. För det tredje sätts det in i sin språk- och översättningshistoriska kontext.

Som material har jag valt hela första boken av verket ”Quattuor libri de imitatione Christi”² som vanligtvis tillskrivs den tysk-nederländske augustinermunken Thomas à Kempis (ca 1380-1471). I beaktande av frågeställningens språkligt-grammatiska fokus kan det enbart komma på tal att kort redogöra för verkets bakgrund, dess innehållsliga resonemang och idétradition. En redogörelse som tillhandahålls inledningsvis. Däremot kräver frågeställningen en grundlig teoretisk redogörelse av genitiven som språkligt fenomen och grammatisk kategori, sett såväl till latinet som till gammaldanskan.

Redogörelse för material och forskning

DIC i sin klassiska form tillkommer någon gång under 1400-talet och dess idémässiga innehåll ska förstås i kontext av den samtida rörelse inom katolsk kristenhet kallad *devotio moderna*, där uppbyggelse och praktisk-moralisk vägledning starkt betonades som fromhetselement. Det är långt ifrån självklart att Kempis ska uppfattas som författare till DIC i modern mening, snarare bör han kanske ses som en slutgiltig samlande hand för en långlivad andlighetstradition. DIC betraktas som ett av de mest lästa och utbredda verken inom kristendomen överhuvudtaget, och det läses än i dag.

---

¹ Hädanefter förkortas adjektivet ”gammaldansk” med ”gld.”, medan substantivet gammaldanska skrivs ut.

² Hädanefter förkortad DIC.

DIC finns i ett frapperande antal versioner; inalles finns 828 bevarade manuskript.

Som källspråkstext har jag i mitt arbete utgått dels från den moderna textkritiska versionen, utgiven 1982, dels från en tidigare version, utan kritiska ambitioner, utgiven 1925 på Vatikanens initiativ, detta då den tidiga versionen har visat sig stämma bättre överens med den gld. översättningen än den nyare textkritiska utgåvan. Den gld. översättningen utgavs i en transkriberad, men i övrigt orörd, utgåva år 1885 av F. Rønning under titeln ”Fire bøger om Kristi Efterfølgelse”.³ Denna fungerar som min målspråkstext. Det originalmanuskriptet, A783,4 innehåller utöver Kempis’ DIC dessutom översättningar av två andra framträdande medeltida skriftställare, nämligen Henrik Suso och Bonaventura. Manuskriptet kallas vanligtvis ”Grinderslevhåndskriftet” efter klostret i vars ägo det tidigare var, nämligen det augustinska Grinderslev kloster beläget norr om biskopssättet Viborg i det mellersta Jylland. Från att grinderslevhandskriften tidigare daterades till 1430-60 placeras den nu till decennierna strax före år 1500, den faller med andra ord inom gammaldanskans allra sista tid.⁴ Det antas att manuskriptet är en avskrift av ett annat, okänt manuskript. Två latinska versioner av DIC finns bevarade på dansk mark, men man har inte kunnat fastslå vilket eller vilka latinska original som ligger till grund för KE.⁵

Kempis’ DIC lever upp till fyra faktorer som lämpar det för min frågeställning, men som flera andra verk och texter lika gärna hade kunnat uppfylla. Där är alltså inget som särskilt premierar det valda materialet. Min frågeställning fordrar för det första välbevarade och tillgängliga utgåvor i latinsk såväl som gld. språkdräkt. För det andra och tredje att dessa texter har en betydlig längd och till den allra största delen motsvarar varandra, detta för att ge ett tillräckligt och pålitligt dataunderlag. För det fjärde att målspråkstexten är skapad i ett språk- och kulturhistoriskt skede där det kan antas att frågeställningens tes har relevans, in casu att genitivkategorin i danskan är under transformation.

Mitt arbete med materialet har i synnerhet försvårats av att traditionen för översättningsstudier i språkhistoriskt perspektiv är fattig på danskt språkområde, i alla fall jämfört med läget inom svenskt språkområde. En förklaring till detta är sannolikt olika källägen. Det birgittinska översättningsarbetet i östgötska Vadstena och finländska Nådendal erbjuder ett vida bättre material för denna sorts studier än i Danmark, där den sortens arbeten saknas. De svenska studier av medeltida översättning jag har letat reda på – Laurén, Mattsson, Wollin – behandlar typiskt översättning i ett brett, allomfattande perspektiv, med fokus på hela texter eller textgenrer. Ahlberg

---

³ Hädanefter förkortad KE.

⁴ Rønning s. XIX, Dahlerup s. 348 f, Karker 2001, s. 130.

⁵ Rønning s. XIIX ff.

utgör därmed ett undantag när hon studerar översättningen av en särskild grammatisk kategori, nämligen presens particip. Detta fokus delar hon med det enda betydande arbete om latinöversättning jag har kunnat hitta från danskt språkområde, nämligen Haastrups studie av ”infinitiv-skullende”-konstruktionen.⁶

Teoretiska utgångspunkter

Min frågeställning postulerar ett möte mellan två skilda språkssystem inom ett område avgränsat av de kategoribeteckningar språkvetenskapen begagnar sig av, i detta fall under namnet ”genitiv”. Det förutsätts att denna kategori förefinns både i latin och i gammaldanska och att de huvudsakligen är varandras motsvarigheter, men ändå motsvarar gammaldanskans språkssystem givetvis inte det latinska ner i alla detaljer: en gld. genitiv motsvaras inte alltid av en latinsk och vice versa. Alla dessa premisser bakom min tes torde vara självklarheter, ändå förefaller det väsentligt att uppehålla sig en längre stund vid dem. Nedan följer således en översiktlig sammanfattning och kontrastering av genitivkategorins semantik och grammatik i latin respektive gammaldanska.

Genitiv uppfattad som en allmänspråklig kategori är långt ifrån någon entydig sådan utan skiljer sig både till uttryck och till innehåll från språk till språk. Som gemensam grund för de flesta (indoeuropeiska) språkens genitivkategorier gäller genitiv som beteckning för en specifik form, oftast uttryckt medelst ett suffix, som möjliggör nominalfraser⁷ att fungera attributivt. Så förhåller det sig exempelvis i latinet:

(1a) *Bos vir-i*

(1b) *Vir bov-um*

Och likaledes i modern danska, som här betar sig helt parallellt med modern svenska:

(1c) *Manden-s ko*

(1d) *Køerne-s mand*

---

⁶ Samtliga dessa arbeten finns listade i litteraturlistan. Wollins studie har störst ambition om att gälla som teoretisk grundlag eller referenspunkt för vidarearbeten. Tyvärr begränsar han sig till syntaxens primärled, och lämnar därmed frågan om frasuppbyggnad därhän. Just där var genitivöversättning annars hör hemma. Se Wollin 1981, s. 31f och 152.

⁷ Nominalfraser omfattar som kategori alla nomina och alla fraser med ett nomen som huvudord. Nedan används nominalfras och nominal omväxlande, oftast omtalas enkla som ”nominaler”, medan mer komplexa nominalfraser omtalas som ”nominalfraser”. Detta endast av praktiska skäl.

I ett snävare perspektiv visar det sig emellertid att språkens genitivkategorier skiljer sig åt, både vad angår deras grammatiska status och vad angår deras funktion(er). I vissa språk tycks genitiven ha försvunnit helt och hållet och dess funktioner övertagna av andra konstruktioner. Det gäller t.ex. de moderna romanska språken. Det kan i själva verket skönjas som generell tendens inom europeiska språk att en ursprunglig genitiv som kasuskategori övergår till prepositionsfraser.⁸

För att på ett tillfredsställande sätt kunna utreda de problem min frågeställning reser, är det nödvändigt att känna till hur genitiven skiljer sig mellan latinet och gammaldanskan. Redogörelsen nedan kan inte göra krav på fullständighet, utan bör betraktas som en försöksvis tillnärmning till de rätta förhållandena. Detta har ett antal skäl, som jag kort vill nämna redan här.

Det latin jag finner beskrivet i grammatikerna bör uppfattas som en abstraktion över ett historiskt och socialt specifikt latin, nämligen det så kallade *klassiska latinet*. Det latin jag i min tur undersöker är drygt ett millennium yngre, *medeltidslatin*, och utspelar sig i en helt annan social kontext. Det vore därför tilltagset att på förhand ta för givet att det i alla enkelheter exakt följer det klassiska latinets grammatik. Medeltidslatinet tycks vidare ha berörts av den generella tendens mot prepositioner jag beskrev ovan. Dess kasusböjningar kan i vissa fall förstärkas av i egentlig mening redundanta prepositioner.⁹ Stotz nämner inget om detta, och det tycks inte heller förekomma i DIC.

Först sent i mitt arbete har jag blivit uppmärksam på just Stotz' grammatiska bemärkningar om medeltidens latin, och hur det skiljer sig från det klassiska. Störst trovärdighet hade givetvis uppnåtts vid att konsultera en medeltida grammatik över latinet. Då hade det i större omfattning stått klart vilka möjliga uppfattningar av genitivkategorin den översättande munken har kunnat påverkas av i sin praxis.

I fråga om gammaldanskans grammatik har utgångspunkten varit sämre; de grammatiska arbetena färre och mindre lättillgängliga. I sig är det svårhanterbart att fixera gammaldanskan i en fast struktur, med tanke på dess hastiga och radikala utveckling under kort tid, både vad gäller fonologi, morfologi och i viss mån även syntax. Därtill kommer dess avsaknad av en fastställd auktoritativ normering, vilket ha gett upphov till utbredda idiosynkrasier. Följaktligen måste jag pejla mig fram medelst diakronisk beskrivning. Metoden innebär att upplysningar om olika språkhistoriska skeenden tas från flera sekundärkällor för att styckas samman till en något mer koherent helhet. I korthet gäller det en jämförelse med utgångspunkt i gammaldanskans forntida och framtida referenter, fornnordiska respektive modern danska. Även den nära besläktade fornsvenskan får tjäna som referent, emedan den i avseende på just genitiv är vida bättre beskriven.

---

⁸ Diderichsen 1962, s. 111.

⁹ Sidwell s. 367 f.

Slutligen belyses min framställning av spridda kommenterar om genitiven i gammaldanskan som stöts på i olika handböcker.

Genitiv i latinet

Genitiv utgör i latinet en av sex kasus. Ett nomen ställs i genitiv genom tillfogning av en specifik ändelse beroende på deklination och numerus. Nedan är det frågan om 3:e deklination, singularis, och genitivsuffixet är följaktligen ”-is”:

(2) *tua immortificata cord-is affectio (DIC: 1.III.16)*¹⁰

Genitivens främsta funktion är att transformera ett nominal till attribut för ett annat nominal, varvid en beroenderelation mellan attribut och huvudord uttrycks. För det andra fungerar genitiven som markör för ett nominal bestämt av ett verb eller adjektiv. Man säger att vissa verb och adjektiv ”styr” nominalets genitiv, fenomenet kallas med en grammatisk term *rektion*.¹¹

De grammatiska handböckerna över latinet uppdelar typisk genitivattributets uttrycksmöjligheter således: ägande, del av en helhet eller beskaffenhet. På latin kallade *genitivus possessivus*, *partitivus* respektive *qualitatis*¹²:

(3a) *poss: verba Christi (1.I.1)*

(3b) *poss: bonum pacis (1.IX.7)*

(3c) *poss: tempore temptationis (1.XIX.25)*

(3d) *part: aliquid boni (1.VII.11)*

(3e) *qual: parvae vel magnae litteraturae est (1.V.5)*

Vid verbalsubstantiv gäller ytterligare möjligheter. Genitivattributet kan antingen uttrycka en subjektsrelation, kallad *gen. subjectivus* eller objektrelation, kallad *gen. objectivus*, i förhållande till huvudordet, dvs. i det första fallet agenten för verbalsubstantivets handling, i det andra fallet föremålet/objektet för handlingen:

¹⁰ Hädanefter är alla exempel tagna ur primärkällor. Latinska citat tas ur Lupos (red.) textkritiska utgåva och referensen är tredelad: första tal hänviser till *librum*, romerska siffror till *capitulum*, sista talar till *versum*. Dock är det som sagt inte den denna utgåva som tjänat som grundlag för analysen. Det kommer markeras om Mercati har annan lösning.

¹¹ Menge s. 366.

¹² Sjöstrand, s. 150 ff, Hermann s. 126 ff. Gen. partitivus kallas av Menge ”genitivus totius”. Menge s. 368 ff.

(4a) *Subj: de imitatione Christi (I.I.0)*

(sv. *Kristi efterföljelse dvs. Kristus efterföljer någon/något*)

(4b) *Obj: de imitatione Christi (I.I.0.)*

(sv. *Kristi efterföljelse dvs. någon/något efterföljer Kristus*)

Grammatiskt sett är bägge alternativen lika giltiga. Liksom här kan genitivkonstruktioner emellanåt uppfattas antingen som objektiv eller subjektiv genitiv, och som oftast får kontext och sunt förnuft bestämma tolkningen.¹³ Överhuvudtaget är tolkning ett villkor vad gäller kategoriseringen av den specifika genitivkonstruktionen, då definitionerna av de olika kategorierna i slutändan är godtyckliga abstraktioner, som framför allt syftar på semantiskt innehåll och inte grammatisk form.¹⁴ Partitiva och kvalitativa relationer ligger exempelvis nära varandra och behandlas olika i de handböcker jag konsulterat.¹⁵ Det samma gäller den subjektiva genitiv som exempelvis inte uppräknas hos Sjöstrand. Ett skäl härtill vore att den semantiskt ligger väldigt nära den possessiva, den tycks kunna uppfattas som ett specialfall av possessiv genitiv som enbart uppträder i samband med verbalsubstantiv.¹⁶

De grammatiska handböckernas behandling av den latinska genitivens andra huvudsakliga funktion, som rektion till vissa verb och ett antal adjektiv, är knapphändig och mer svårfångad som systematik. Således finns kategorierna *genitivus pretii*, *genitivus oblivionis et memoriae*, *genitivus forensis/criminis*. Alltså genitiver som styrs av ord som uttrycker antingen ett värde, det att minnas och glömma eller slutligen juridiska termer.¹⁷ Verbet ”esse” kan styra den så kallade *genitivus proprietatis*, liksom det även under vissa omständigheter styra kan gen. *qualitatis*. Vidare kan både ”esse” och ”fieri” styra gen. *possesivus*. Slutligen kan en grupp av opersonliga verb styra genitiv. Märk att genitivrektionen intar olika syntaktiska funktioner/roller alltefter vilken relation som uttrycks.¹⁸ Adjektiv som uttrycker begär, intresse, delaktighet, kunskap, makt, minne eller dess motsats kan likaledes styra genitiv (här spåras objektiva, partitiva eller glömskans relation). Därtill kommer adjektiv som uttrycker fullhet och brist (här spåras en beskaffenhetsrelation). Adjektiven ”reus” och ”insons” styr alltid genitiv (här spåras brottets relation), liksom ”proprius”, ”communis”

¹³ Menge s. 366 ff.

¹⁴ Menge s. 359 f, och Pinkster s. 89.

¹⁵ Det är således belysande att kontrastera Sjöstrand s. 152-157 och Menge s. 369-371.

¹⁶ Sjöstrand s. 150-152.

¹⁷ Menge s. 379-382 och s. 385 ff, och s. 388 f. Se även Sjöstrand s. 161 ff.

¹⁸ Menge s. 382-285. Se även Sjöstrand s. 159 ff och 163 f.

och ”sacer” kan ta genitiv.¹⁹

Med stöd hos Stotz kan följande tillfogas särskilt för medellatinets genitiv: mängden av adjektiv och verb som styr genitiv har utvidgats. Genitiver styrda av prepositioner förekommer emellanåt. Genitiv ersätter undertiden en dativ. Sättet att konstruera gen. partitivus resp. qualitatis luckras upp: Gen. partitivus kan stå utan huvudord, liksom gen.qualitatis inte fordrar ett adjektiviskt attribut till huvudordet. Stotz nämner också medeltidens förkärlek för ”stegringens genitiv”, av typen *rex regum*. Konstruktionen förknippas har troligen övertagits från biblisk koine.²⁰

Genitiv i gammaldanskan

Genitiven i gammaldanskan ska troligen inte rubriceras som en kasus, utan som en specifik funktion på frasnivå, vanligtvis benämnd *s-genitiv*. En nominalfras ställs i genitiv genom att ett klitiskt suffix, ”-s”, tillfogas frasens slut.²¹

(5) *thith hierten-s wdødhe athstundhe* (KE: s.7,5f)²²

Detta klitiska suffix är oberoende inte bara av numerus och genusbestämt deklination, utan överhuvudtaget av det ord det råkar ha blivit fäst på, alltså helt motsatt latinet, jämför exempel (2) ovan. Genitivens uteslutande produktiva funktion är att transformera nominalfraser för att foga dem som attribut till en annan nominalfras, varvid en beroenderelation mellan attribut och huvudord uttrycks.²³ Genitivsattribut uttrycker i gammaldanskan såväl som i modern danska typiskt ägande, kallad *possessiv genitiv*. I samband med verbalsubstantiv uttrycks dessutom subjeksrelation, kallad *subjektiv genitiv*, objektsrelation, *objektiv genitiv*. Eftersträvs en än finare semantisk detaljgärd kan flera kategorier medtas, exempelvis beskaffenhet, *kvalitativ genitiv*. Kategorierna är i slutändan godtyckliga abstraktioner och ofta är det en tolkningsfråga hur en viss genitiv kategoriseras.²⁴

Min karaktäristik av den gld. genitiven är i sig själv en abstraktion, då dess väsen som nämnts är svårt att precist inringa. Karaktäristiken kan emellertid ses som en rimlig tillnärmning i samklang med språkvetenskapen, vilket nedanstående redogörelse är tänkt att intyga. Gammaldanskans genitiv får rimligen ses som ett mellanläge mellan dess status som kasus i fornnordiska och dess status i modern danska som ”funktion på frasnivå”. Antagandet är rimligt med tanke på den

¹⁹ Menge s. 379 ff och Sjöstrand s. 157 f.

²⁰ Stotz s.264-272.

²¹ Norde s. 6 ff.

²² Det refereras efter KE, till dels sidonummer, dels radnummer.

²³ Hansen & Heltoft s. 443, Norde s. 6 ff,

²⁴ Hansen & Heltoft s. 446 ff och Kristensen s. 162 ff.

överordnade utvecklingslinje de kontinentala nordiska språken (danska, svenska, norska) har genomlupit sedan fornnordiskans dagar, nämligen utvecklingen från ett syntetiskt språk, som främst förlitade sig på morfologi för att reglera satsbyggnaden, till analytiska språk som främst förlitar sig på ledens fasta positioner i satsen.²⁵ Utvecklingen kan avläsas i det välutbyggda kasussystemets (delvisa) förfall, varigenom bl.a. genitiven upphör att finnas som enskild kasus.²⁶ Detta förfall antas för danskans vidkommande ha börjat i talspråket mot slutet av danskans så kallade *østnordiska* period dvs. under 1000-talet. Förenklingen även i skrift är synnerligen påtaglig under den tidiga delen av gammaldanskans period (1100-1350) och kan för talspråkets vidkommande anses vara så gott som avslutad ca år 1350, dvs. jämförbar med modern danska. För skriftspråkets del finns det några få kasusformer kvar i den sena delen av gammaldanskans period, men utan bevarad kasusbetydelse.²⁷

Kasussystemets upphörande invercade till synes på genitivens syntaktiska funktion. I fornnordiskan liknade genitivens funktionsområde i högre grad latinet. Utöver att vara attribut till ett substantiviskt huvudord kunde nominaler i genitiv fungera som bestämning till vissa specifika verb, adjektiv och prepositioner, t.ex. prepositionen ”til”.²⁸ Detta system finns bevarat i östnordisk, där genitiv stod som rektion för bl.a. adjektivet ”mildr” och verben ”niuta” och ”unna”, liksom även adjektivens superlativform styrde genitiv. Denna funktion förbleknar emellertid under de kommande seklerna och finns enbart kvar i liten utsträckning i gammaldanskans tidiga period (1100-1350), mest framträdande i *Skånelagen*.²⁹ Vissa fasta uttryck bevarades till den sena gammaldanskan och finns till och med kvar i modern danska: ”til søs”, ”til lands”, ”til bords” mm., men konstruktionen är sedan länge improduktiv och känslan av genitiv helt förlorad. Kasusstyrningen i kraft av verb och adjektiv ersätts antingen av grundordet i ommarkerad form eller ersätts med prepositionsfraser efterföljda av ommarkerade grundord. Samma utveckling undergår även rektion igångsatt av dativkasus.³⁰

Enligt Delsing ska denna begränsning av genitivens syntaktiska funktion ses som förutsättning för att den förutnämnda s-genitiven kan träda fram istället för den morfologiska genitivkasus.³¹ Precis hur denna utveckling, som tycks ha varit parallell i både danskan, svenskan

---

²⁵ Karker 1996, s. 19 ff, se Delsing och Faarlund för en redogörelse av denna utvecklings förlopp.

²⁶ Hansen s. 183-193, som bl.a. redogör för hur kasussystemet bevaras för pronomina, som i modern danska liksom i dess svenska motsvarighet böjs i två skilda kasus: grundform och oblikform.

²⁷ Skautrup I s. 135ff & s. 268f, Skautrup II s. 52ff.

²⁸ Delsing s. 938, Faarlund s. 941, Hansen & Heltoft s. 445.

²⁹ Skautrup I s. 142 och s. 275, Se även Norde s. 145-183, i synnerhet 170ff.

³⁰ Diderichsen 1962, s. 110, Karker 1996, s. 56.

³¹ Delsing s. 938.

och delvis i engelskan, har varit föremål för fler studier, bl.a. Norde. För den översiktliga analysen har kasusändelserna pga. kasussystemets förenkling samlats i en gemensam ändelse, ”-s”. Men enligt Norde visar en mer ingående analys av utvecklingens kausalitet att s-genitivens framkomst mer är ett steg bort från kasussystemet än blott en förenkling av detsamma, Norde talar i det sammanhanget om ”degrammatikalisering”.³² Kasusgenitiven fordrade utöver ett kongruent morfologisk suffix att själva ordstammen transformerades. Den klitiska s-genitiven gör inte det och är därutöver inte bunden till enskilda ord, utan kan påkopplas större bestämningar och hela fraser. En passage i Skautrup tycks stödja Nordes synpunkt, Skautrup nämner hur vissa substantiv i gammaldanskan under en period endast användes i grundform. Det fanns alltså inget sätt att markera hypotaktisk underordning mellan två nominaler.³³

Det kan alltså observeras två grundläggande förändringar av gammaldanskans genitiv, en formmässig, och en annan, syntaktisk-funktionell. Dessa två förändringar lämnar genitiv med funktionen som attributeringsmedel. Men även detta medels uttrycksmöjligheter begränsades parallellt med de två andra förändringarna. Således hävdar Skautrup att genitivattributets tidigare möjlighet att uttrycka en del/helhet relation, *partitiv genitiv*, successivt tappades under gammaldanskans period.³⁴

Slutligen bör nämnas att mer eller mindre parallellt med den attributiva genitiven uttrycktes underordningsrelationer mellan nominaler genom prepositionsfraser. Detta ska ha förekommit redan i fornnordiskan, och även Norde intygar att det finns i fornsvenskan. Skautrup nämner inget om detta, och ej heller någon annan forskare på dansk mark, men det får antas att det har funnits. Har prepositionsfrasernas utbredning haft samma omfattning som i fornsvenskan, vilket är rimligt att utgå från, är de enligt Norde ett ganska perifert fenomen som först tilltar i betydelse kring eller efter reformationen. Kristensen är inne på samma spår när han menar att deras framväxt i danskan beror på inflytande från lågtyskan.³⁵

Metodiska överväganden

Den teoretiske genomgången ovan tvingar mig att betänka i alla fall två omständigheter när mitt material analyseras.

---

³² Norde s. 221.

³³ Skautrup I s. 268.

³⁴ Skautrup I s. 275.

³⁵ Norde s. 214, Kristensen s. 171.

Den första omständigheten gäller språkvetenskapen generellt, närmare bestämt begränsningen i att stringent uppfatta och tillämpa grammatikhandböckernas kategoriseringar, och behovet av att dra de metodiska slutsatserna av detta. Användningen av dessa kategoriseringar måste göras i vetenskap om deras natur som retrospektiva abstraktioner formulerade med en viss grad av godtycke. Denna insikt, såsom den tog sig ut även härovan – att en gen. qualitatis i vissa fall kan vara svår att stringent skilja från en gen. partitivus, eller en gen. subjectivus från en gen. possessivus – leder till den metodiska slutsatsen att min bestämning av specifika genitivkonstruktioner inte är definitiv utan alltid en kvalificerad tolkning sett i ljuset av den givna kontexten. Det finns med andra ord utrymme för en viss felmarginal, beroende på mitt godtycke. Ett utslag av detta, oftast där kontexten lämnar öppet för fortsatt tvetydighet, är kategorierna rubricerade ”tveksamma fall”, där jag inte har kunnat bestämma mig för en med övervägande sannolikhet klar kategori.

Den andra omständigheten gäller det icke entydiga förhållandet mellan två givna språkssystem. Jag måste med andra ord ta med i beräkningen att de latinska och gld. språkssystemen, lika lite som vilka andra språkssystem som helst, svårligen kan stå i ett i alla detaljer perfekt motsvarande förhållande till varandra. Även om genitiven i latinet i gammaldanskan delar många likheter och som språklig kategorier täcker ett liknande område av den mänskliga erfarenhetsvärlden, finns det som genomgången i avsnittet ovan visade, avgörande skillnader. Den latinska genitivkategorins omfattning och exakta utseende skiljer sig som vi såg både syntaktiskt och semantiskt från den gammaldanska. Dessa två kategorier har en gemensam kärna, men täcker därutöver delar av den mänskliga erfarenhetsvärlden i varierande utsträckning och detaljgrad.

Det skulle följaktligen vara ovederhäftigt att utgå från en kategori definierad på källspråkets premisser, ochoreflekterat identifiera den med den motsvarande kategorin i målspråket, och på detta grundlag uttala sig om översättningspraxisen mellan de två språken. Med andra ord vore det otillräckligt att i sin analys uteslutande basera analysen på källspråkets genitivkonstruktioner och definitioner. Därför måste en tillfredsställande analys kunna redogöra för samtliga genitivkonstruktioner i materialet, sedda såväl ur ett källspråksperspektiv som ur ett målspråksperspektiv. Tas utgångspunkt i källspråkets system och kategorier, frammanas en bild av hur översättaren handskas med bestämda i källspråket avgränsade konstruktioner. Tas utgångspunkt i målspråkets system och kategorier avslöjas den repertoar av målspråkliga konstruktioner som översättaren förfogar över. Dessa insikter är givetvis oundgängliga för ett relevant och trovärdigt svar på min frågeställning.

Det bör i detta sammanhang poängteras att den stemmatiska affiniteten mellan målspråkstext

och källspråkstext är oklar; undersökningen av översättningspraxis måste därför nödvändigtvis ta sin främsta utgångspunkt i den översatta texten, då endast den direkt vittnar om översättarens praxis. Metodiskt hade det givetvis varit optimalt om en fullt ut överensstämmande källspråkstext fanns tillgänglig, eftersom en säkrare och mer tillförlitlig bild av översättarpraxis i så fall hade erbjudits.

En fullständig och korrekt bild av mitt materials samtliga genitivkonstruktioner är alltså utan för räckvidd. Det står emellertid klart att den under omständigheterna bästa tillnärmningen uppnås genom att följa det ovan skisserade förfaringsättet med dubbelfokus som alltså registrerar alla genitivkonstruktioner både i källspråks- och målspråkstexten. Detta ger dessutom underlag för att bedöma huruvida teoriavsnittets förutsägelser passar in på materialet och i vilken utsträckning. Vilket bör betraktas som ett väsentligt delmål för arbetet.

Mot bakgrund av denna bedömning kan materialets samtliga genitivkonstruktioner funna i respektive språk rubriceras grovt och tillnärmelsevist en för en. Först härefter är en vidare analys av själva översättningspraxis kvalitativa och kvantitativa aspekter möjlig.

Resultatet av en sådan analys förväntas att visa hur fem överordnade relationer i varierande omfång gör sig gällande: 1) latinsk genitivkonstruktion omskrivs till gld. icke-genitiv av olika slag, 2) latinsk genitivkonstruktion översätts till gld. genitivkonstruktion, 3) latinsk genitivkonstruktion översätts inte, 4) gld. genitivkonstruktion introduceras där latinet har annan form än genitiv, 5) gld. genitivkonstruktion introduceras där det inte finns motsvarighet i latinet alls.

Endast relation 1 är direkt intressant för min frågeställning. Övriga fyra relationer är emellertid väsentliga för att greppa den generella kvantitativa och kvalitativa tendensen i översättningspraktiken; de utgör det underlag i vars perspektiv min frågeställning tjänar att ses. De kan t.ex. vittna om relation 1:s relativa omfattning och om den relativa betydelsen av dess innehåll mm. Dessa relationer bör följaktligen utsättas för analys, låt vara av översiktligt och grovt slag.

Den fördjupade analysen av den egentligt huvudsakliga relation, relation 1, upprepar det dubbelsidiga grepp som nämnts ovan. Således undersöks det från målspråkets håll dels vilka kategorier av omskrivningar som finns och dels när och hur ofta de används. Från källspråkets håll undersöks dels vilka genitivkonstruktioner som drabbas av omskrivningar, dels i vilken utsträckning det sker och under vilka förhållanden.

Resultat

Analysens kvantitativa och kvalitativa aspekt samt värdering av teoriavsnittets aktualitet

Inledningsvis önskar jag sätta mina observationer i relation till beskrivningarna av genitivkategorierna i latinet och gammaldanskan, så som de lades fram i teoriavsnittet. Detta kommer i viss mån förklara hur jag lagt upp presentationerna i den övriga delen av avsnittet. De överordnade kvantitativa resultat av min analys ser ut som följer:

Art av genitiv	Antal	Procent
Possessivus	215	49,7 %
Objectivus/Subjectivus	153	35,1 %
Partitivus	24	5,8 %
Qualitatis	7	1,6 %
Rektionsfall	13	3 %
Tveksamma	21	4,8 %
Summa:	433	= 100

Fig. 1: Latinets genitivkategorier.

Art av genitiv	Antal:	Procent
Possessiv	129	28 %
Objektiv/Subjektiv	297	64,6 %
Tveksamma	34	7,2 %
Summa:	460	≈ 100 %

Fig. 2: Gammaldanskans genitivkategorier.

De rent kvantitativa förhållanden som sticker ut, bl.a. skillnaden i antalet genitiver mellan gammaldanskan och latinet, och skillnaden i balansen mellan subjektiva/objektiva genitiver och possessiva, är omöjliga att förklara utan en djupare kvalitativ analys som bakgrund. Nedan följer således en presentation av resultaten med fokus på deras kvalitativa aspekter.

Den latinska genitivkategori såsom den kommer till uttryck i DIC stämmer till stor del överens med dess karaktär som den utlades i teoriavsnittet; emellertid torde vissa tendenser i rollfördelning tilldra sig uppmärksamhet.

Genitiven i DIC fungerar både som attribut och som rektion. Dess roll som attribut är emellertid med råge den dominerande funktionen; bara ett fåtal rektionsfall har kunnat konstateras. Deras begränsade antal – med god vilja kan i allt 13 rektionsfall omfattande både adjektiv, verb och fasta uttryck räknas – rättfärdigar att de behandlas som en enda grupp, hädanefter kallad ”rektionsfall”. De förefinns i mitt material bland annat i samband med verben ”oblivisco”,

”memento”, adjektiven ”memor” och ”plena” och slutligen i samband med substantivet ”causa” böjt i ablativ.

Den attributiva genitiven är alltså i klar majoritet; bland dess semantiska undergrupperingar kan följande märkas: Gen. qualitatis tycks allmänt frånvarande, ett fåtal fall rättfärdigar att den medtas som kategori. Gen. partitivus påträffas med något större frekvens, i synnerhet i sammanhang med indefinita pronomen. Om gen. possessivus bör det bemärkas att den i dess flesta fall uttrycks med konstruktioner där ett possessivpronomen ingår. Häpnadsväckande starkt representerade är gen. subjectivus respektive objectivus.

Likaledes betar sig genitivkonstruktionerna i gammaldanskan i någorlunda överensstämmelse med den teoretiska rekonstruktion av genitivkategorin som jag försökte mig på ovan.

Genitivkonstruktionerna i KE vittnar således om s-genitivens oåterkalleliga genomslag som grammatiskt fenomen. Materialet bjuder endast på 22 fall av den, på tidigare stadier av danskan, brukliga morfologiska genitiv, nämligen ett fall av ”henne” och 21 fall av ”there”. Att detta sker just i pronomenformer kan inte förvåna, då just pronomina i danskan har visat en påfallande förmåga att bevara gamla former; jämför dess bevarade kasusböjning som omtalades ovan. Det finns varken exempel på verbalrektioner eller prepositionalrektioner. I fråga om adjektivrektioner är läget en smula mer svårutrett. Problemet koncentrerar sig till det indefinita pronomen ”al”, som i tre exempel uppträder i formen ”alz”, fx. ”alzkæreste”, ”alz usleste”, ”alz høgeste”. Formen ”alz” är den gamla singular genitiv av ”al”, och uppträder här som översättning av en latinsk superlativ; det kan möjligen röra sig om stelnade eller stelrande former.

Översättningsrelationer

Med detta gjort, rör jag mig sakta mot frågeställningens kärnproblem, prepositionsfraser. Ett steg i den riktningen är analysen av sättet varpå latinets genitivformer transformeras, och varifrån gammaldanskans genitivformer kommer. Utredandet av detta kräver givetvis en mer noggrann redogörelse för analysens resultat än vad tills nu erbjudits ovan. Samtliga genitivformer i latinets respektive gammaldanskan har jämförts och ordnats efter de fem överordnade förhållanden som var teoretisk möjliga, jämför metodavsnitt ovan. Detta analytiska grepp ger en fördelning som följer:

	Källspråk (Latin)	Målspråk (Gammaldanska)	Antal
Relation 1	Genitiv	Ej genitiv	90
<i>Exempel</i>	<i>superfluitate verborum (1.X.0)</i>	<i>offuerflødughe ordh (s.13,25)</i>	

Relation 2	Genitiv	Genitiv	323
<i>Exempel</i>	<i>gloria mundi (1.III.30)</i>	<i>werdens ære (s.8,13)</i>	
Relation 3	Genitiv	Tomt	10
<i>Exempel</i>	<i>die iudicii (1.XXIV.3)</i>	- (s.43,26)	
Relation 4	Ej genitiv	Genitiv	123
<i>Exempel</i>	<i>diabolicas nequitas (1.XIX.17)</i>	<i>diæffuelsens paar ok ondhschap (s.30,5f)</i>	
Relation 5	Tomt	Genitiv	5
<i>Exempel</i>	-	<i>sancti Benedicti brødhre (s.50,11)</i>	

Fig. 3: Möjliga förhållanden mellan käll- och målspråk.

Kategorin ”ej genitiv” i målspråket kallas härnäst ”omskrivning”, och innefattar därmed alla sätt att återge en latinsk genitiv, undantaget att återge den med en gld. genitiv eller inget alls. Innan fokus ensidigt riktas mot dessa omskrivningar som alla ryms inom relation 1, bör ett par överordnade kommentarer knytas till de övriga relationerna och helheten.

Skillnaden i antalet genitiver mellan latinet och gammaldanskan, 433 respektive 460, kan förklaras av denna översikt, där relationerna 1-3 sammantaget sett rymmer de latinska genitiverna, medan relationerna 2, 4 och 5 rymmer gammaldanskans. Väger man samman relation 1 och relation 4 som från vart sitt håll kartlägger processen ”genitiv” → ”icke-genitiv”, kan man konstatera en benägenhet hos översättaren att hellre omvandla en latinsk icke-genitiv till gld. genitiv, än att översätta latinska genitiver medelst gld. omskrivningar. Kvantiteten av relation 4 är helt enkelt större än av relation 1. Märk att jag inte kan uttala mig om huruvida detta är ett generellt mönster i översättning mellan gammaldanska och latin, beroende på avsaknaden av liknande undersökningar.

Det bör betonas att de transformationer relation 4 täcker över omfattar en stor grupp av följande slag: ett latinsk nominal översätts med gld. nominal tillfogad ett genitivattribut, typiskt ett possessivpronomen eller ett semantiskt relevant substantiv:

(6a) *amicis (1.VII.6)* → *thine wenne (s.12,8)*³⁶

(6b) *transitoriam laetitiam (1.XX.21)* → *werdhens forgengelige gledhe (s.33,1f)*

Det rätta namnet på denna översättningspraxis är redundans; i strikt mening överflödigt material tillfogas för övertydighetens skull – ett fenomen synnerligen utbrett i medeltida översättningar.

³⁶ I alla exempel på översättning refererar sidtalet efter den latinska fras till DIC, medan sidtalet efter den gld. frasen till KE.

Oftast är det tal om semantiskt eller kontextmässigt självklara tillfogningar av nominalattribut, antingen som i (7a) härnedan ett substantiv i genitiv, eller också ett substantiv eller adjektiv som epitet,³⁷ så exempelvis (7b):

(7a) *Sanctorum suffragia* (1.XIX.27) → *Gudz helliens hiælp* (30,29f)

(7b) *dictum Pauli* (1.XIII.7)³⁸ → *som sancte Powel sihger* (21,16)

I fråga om possessivpronomina bör det tilläggas att redundansen som visades i exemplet ovan, från en danskspråklig synpunkt kan tyckas mindre påfallande. Detta med tanke på två hur de nordiska språken ofta kräver personligt pronomen där latinet nöjer sig med ett personböjt verbal. En påverkan härifrån är väl åtminstone tänkbar.

Relation 4 täcker slutligen över ytterligare ett fenomen värt att nämna, nämligen latinska adjektiv vars semantiska kärna inte matchas av något gld. adjektiv, och därför av översättaren transformeras till ett genitivattribut. T.ex:

(8) *humana consortia* (1.XX.5) → *menniskens selskap* (s.31,28)

Relation 3 och 5 kartlägger bägge översättarens benägenhet att avvika från förlagan, Tio fall kan konstateras inom ramen för relation 3, där mitt målspråksmaterial alltså tillsynes saknar konstruktioner. Dessa är i övrigt alla ej av frapperande karakter i varken grammatisk eller semantisk avseende; sex av fallen gäller enkla possessiva genitiver, men de resterande fyra är objektiva genitiver. T.ex. följande genitiv som inte unnas en översättning, måhända ett utslag av en strävan efter förkortning:

(9) *omni coecitate cordis* (1.I.2) → – (s.2,13)

Fem fall kan konstateras inom ramen för relation 5, där mitt målspråksmaterial har genitivkonstruktioner, som inte förefinns i mitt källspråksmaterial. Också här gäller det förhållandevis enkla konstruktioner. T.ex.

(10) *ad unionem se redigere sanctae compunctionis* (1.XXI.7) → *giffuer sigh all eneste til helge onger for sin synder* (s.25,19)

³⁷ Wollin 1981, s. 56 och Laurén s. 105 f.

³⁸ Här citeret efter Mercati. Lupo har nämligen "dictum Sancti Pauli" (1.XIII.28).

Här är det troligtvis frågan om överförtydligande redundans i förhållande till originalet. Ett annat av fallen ser snarast ut som en sorts tautologi, dvs. att ett latinskt ord återges i gammaldanskan med en rad synonymer eller nästan-synonymer.³⁹ Dessa värderingar av relation 3 och 5 måste framföras med stor försiktighet, då beskaffenheten av mitt material som nämnts är bristfällig. Jag har som redogjort för ovan att utgå från en källtext som med säkerhet inte kan vara identisk med den som 1400-talsöversättaren har haft liggande framför sig. De i allt 15 oöverensstämmelser som jag just har värderat som antingen utslag av förkortning eller redundans, kan därför med minst lika stor sannolikhet bero på utformningen av översättarens källtext.

Med detta sagt visar det sig – när målspråksmaterialet betraktas och analyseras i sin helhet, såsom Rønning gjort – att stor delar av källspråksmaterialet, oftast i form av hela eller halva satser har utelämnats, sällan mer. Detta kan enligt Rønning tyda på en medveten strategi från översättarens sida, en strategi vars syfte är förkortning och förtätning, men kan lika gärna tyda på slarv.⁴⁰ Som av sluppen har detta förfarande alltså inte drabbat fler genitivkonstruktioner än 15.

Relation 2 uppvisar intressanta mönster angående skillnaden i genitivens semantik mellan latinet och gammaldanskan. Hur intressant en redogörelse för detta än hade varit, har det bedömts som mindre väsentligt i förhållande till min frågeställning. Vid en prepositionsomskrivning överskrider översättaren medvetet genitivkategorins gränser, precis som han gör det när han i sin praxis begagnar sig av relation 3-5. Pga. denna funktionella parallellitet har dessa tre relationer analyserats närmare, medan relation 2 som alltså kartlägger de inom-kategoriella skillnaderna, i brist på utrymme och tid och trots dess potentiellt viktiga insikter, lämnats därhän.

Generella aspekter vid omskrivningar

Återstår relation 1, alltså genitivkonstruktionerna som ger upphovet till gld. omskrivningar. Relationens interna struktur uppvisar en intressant bild som kan redogöra för omskrivningarnas täckningsområde. Följande översikt kan illustrera poängen:

	Ex. källspråk	Ex. omskrivning i målspråk	Antal
Gen.Poss	<i>Subtilitatem sermonis(1.V.3)</i>	<i>Subtile tale (s.10,4)</i>	28
Gen.Obj/Subj	<i>Spes magni profectus (1.XIII.31)</i>	<i>Eth hop til stoor fræmelse (s.21,26f)</i>	29
Gen.Part.	<i>Aliquid boni (1.VII.11)</i>	<i>Nohgeth goth (s.12,23)</i>	22

³⁹ Laurén s. 134 ff.

⁴⁰ Rønning s. XIIX f.

Gen.Qual	<i>Pane lacrimarum (1.XXI.26)</i>	<i>Angeres brødh (s.37,5)</i>	1
Gen.Rek:	<i>Plena vanitatis (1.XV.14)</i>	<i>Fwl meth fafenge (s.23,29)</i>	10
Summa:			90

Fig. 4: Omskrivningarnas mångfald.

Översikten visar att omskrivningar drabbar alla kategorier av genitiv. Omskrivningsöversättningen kan alltså inte identifieras som unik varken för en enskild genitivkategori, eller för en särskild syntaktisk miljö eller semantisk omständighet. Det utesluter emellertid på inget sätt att omskrivning, och kanske en viss sort omskrivning, är utmärkande för en viss konstruktion, eller kanske till och med obligatorisk i vissa sammanhang. Detta kommer förhoppningsvis visa sig vid fortsatt fördjupad analys.

Den intressanta bilden yppar sig först när resultaten i figur 4 sammanhålls med hela mängden av genitiver och de enskilda genitivkategoriers procentuella vikt. Figur 5 nedan är följaktligen sammansatt av figur 1 (se ovan) och figur 4 omedelbart härövan:

	Antal	Varav omskrivna	Omskriv.Frekvens%
Gen.Poss	215	28	13,0 %
Gen.Obj/Subj	153	29	19,1 %
Gen.Part.	24	22	91,7 %
Gen.Qual	7	1	14,3 %
Gen.Rek	13	10	76,9 %
Tvivel	21	0	0 %
Summa:	433	90	20,8 %

Fig. 5: Omskrivningarnas frekvens sett i förhållande till arten av genitiv i källspråket.

Figur 5 visar att även om omskrivningar drabbar alla kategorier av genitiver i källspråket, är vissa av dessa kategorier mera utsatt för omskrivning än andra. Det gäller genitivkategorier som täcker ett semantiskt område som den gld. genitiven lämnar öppet, alltså latinets många fall av rektions samt det attributiva bruket av gen. partitivus. Omvänt är genitivkategorier som täcker ett motsvarande område i gammaldanskan och latinets i avsevärt mindre grad utsatt för omskrivning. Dessa resultat kan inte betraktas som annat än förväntade.

Datamaterialet tycks för vissa kategoriers vidkommande alldeles för tunt. Således är gen.qualitatis endast representerat av sju ynka fall, vilket motsvarar under 2% av samtliga genitivkonstruktioner. På ett så pass litet grundlag bör resultat behandlas med absolut försiktighet.

Istället för att uppfatta konklusioner och procentsatser som slutgiltiga och definitiva bör de ses som fingervisningar om tendenser i materialet. Denna försiktighet blir synnerligen relevant i första hand för gen. qualitatis, och i bör även i andra hand appliceras på rektionsfallen och gen. partitivus.

Just sistnämnda slag av genitiv har en omskrivningsfrekvens på höga 91,7%, och täcker i latinet ett semantiskt fält där de gld. genitiver inte finns. Skulle översättaren ha valt att översätta denna konstruktion med en gld. genitiv, hade denna översättning nog i de flesta fall varit främmande och icke-idiomatisk för gammaldanskan. De 8,3% (svarande till två fall) som visserligen inte omskrivs, tycks utgöra gränsfall till andra genitivkategorier:

(11a) *annos conversionis (I.XXIII.13) → Sin omvendelses aar (s.40,27)*

(11b) *diversae religionis monachos (I.XXV.35) → Atskyllige andre ordens
brødhræ (s.50,12)*

Konstruktionen i (11a) tycks ligga nära en underart till gen. possessivus, nämligen gen.explicativus, medan konstruktionen i (11b) tycks befinna sig på gränsen till en gen. possessivus.

För de genitivkategorier där datamaterialet är större, och måhända tillräckligt stort till att kunna tjäna som fundament för tolkningar, är det intressant att observera hur samlingskategorin av gen. subjectivus resp. objectivus löper större risk för att utsättas för omskrivning än gen. possessivus. Drygt var femte genitiv av förstnämnda art utsätts för omskrivning. I övrigt tycks omskrivningsfrekvensen för gen. possessivus omedelbart förhållandevis hög, med tanke på att gammaldanskans genitiv täcker ett motsvarande semantisk fält. Denna intuitiva känsla hade kunnat avsökas bättre, såvida relation 2 hade analyserats grundligt.

Omskrivning med nominalfraser

Hittills har omskrivningar behandlats som en kategori i sin egen rätt. Detta visade sig gagnligt så länge syftet var att förvärva insikter i överordnade samband mellan källspråkets kategorier och omskrivningspraktiken. Perspektivet på omskrivning tog utgångspunkt i latinets genitivkategorier. För att närma mig frågeställningens kärnproblematik, prepositionsomskrivningen, är ett skifte av perspektiv erforderligt i detta läge. En djupare förståelse av omskrivningspraktiken avhänger nämligen just av hur de inbördes olika arterna av omskrivningar kan skiljas åt. Det optimala perspektivet uppnås därmed utifrån gammaldanskan och dess språkliga kategorier. De

inledningsvisa svar som detta perspektiv erbjuder kan illustreras med följande schema, där principen för kategorisering är huvudordet i varje enskild omskrivningskonstruktion:

	Ex. källspråk	Ex. målspråk	Antal	Procent
Nominalfras:	<i>quidam sanctorum (1.XI.4)</i>	<i>somme helgen (s.16,7)</i>	54	60 %
Verbumfras:	<i>nostram curam (1.XI.1)</i>	<i>oss tilkomme (s.15,30)</i>	14	15,5 %
Prepositionsfr:	<i>materiam dolendi (1.XXI.18)</i>	<i>æffne til drøffuelse (s.36,15)</i>	22	24,5 %
Summa:			90	= 100 %

Fig. 6 Huvudgrupper av omskrivningar.

Den vanligaste omskrivningen är omskrivningen till nominal. Bara var fjärde omskrivning omfattar en preposition. Ännu färre är omskrivningarna med verb, en omskrivningsform som generellt innebär en större syntaktisk transformation. Prepositionsomskrivning, det fenomen jag undersöker är alltså förhållandevis marginellt i ett helhetsperspektiv – bara 22 av 433 genitivkonstruktioner omskrivs med preposition, dvs. 5% av alla.

I det följande analyseras dessa tre nämnda huvudgrupper var för sig. Frågan är vilken specifik typ av omskrivningar det i det enskilda fallet är frågan om och vad som omskrivs. Det kan konstateras att översättaren använder sig av inalles 12 olika omskrivningsalternativ som presenteras nedan. Först presenteras nominalomskrivningsalternativen:

Omskrivningsalternativ	Antal	Gruppfrekvens	Helhetsfrekvens
Alt. 1, reduktion:	29	53,7 %	32,2 %
Alt. 2, uteslutning:	12	22,2 %	13,3 %
Alt. 3, uteslutning+reduktion.	2	3,7 %	2,2 %
Alt. 4, nominal+infinitiv:	2	3,7 %	2,2 %
Alt. 5, kompositum:	9	16,7 %	10 %
Summa:	54	100 %	≈ 60 %

Fig. 7 Nominalomskrivningsalternativ.

Gruppspekvens refererar ovan till varje särskild omskrivningsalternativs frekvens inom sin aktuella omskrivningshuvudgrupp. Helhetsfrekvensen avspeglar däremot alternativets frekvens satt i relation till samtliga omskrivningar.

Alt. 1 är med en gruppfrekvens på drygt 50 %, den dominerande nominalomskrivningen. Var tredje omskrivning överhuvudtaget i mitt material utgörs av denna. Dess modus operandi är grovt

sagt att transformera en given latinsk genitivform till ett gld. huvudord i icke-genitiv. Genitiven ”reduceras bort”:

(12a) *Totis medullis cordis (I.XI.5) → Meth innerste hiærte (s.16,10)*

(12b) *In multitudine pacis (I.VI.2) → Møgel fredh (s.11,2f)*

(12c) *Obliviscentur tui (I.XXIII.25) → Forgedhe thik (s.41,30)*

I de absolut flesta fall transformeras latinets nominala huvudord till antingen ett gld. adjektiv eller till ett indefinit pronomen. I samband med verbalreaktioner finns inget nominalt huvudord, som det ses i exempel (12c).

Alt. 2 är med en gruppfrekvens på dryga 20% den näst mest utbredda nominalomskrivning, och omfattar var sjätte omskrivning överhuvudtaget. Omskrivningen belöper sig till en komplett uteslutning av ett genitivattribut i latinet, således att enbart huvudordet översätts:

(13) *Vana vanis (I.XX.43)⁴¹ → Fofengheth (s.34,21)*

Denna suspension av genitivformen på frasnivå motsvarar förkortningsförfarandet på textnivå som nämndes ovan.

Ett litet fåtal omskrivningar placerar sig i gränzonen mellan alt. 1 och alt. 2; en självständig kategori bereds åt dessa, kallad alt. 3. T.ex.:

(14) *Homo bonae voluntatis (I.XII.6) → Eth goth menniske (s.18,19)*

Det latinska huvudordet behålls som huvudord i gammaldanskan. Hälften av genitivattributet utesluts, medan andra hälften reduceras till ett gld. adjektiv.

Alt. 4 är likaledes en liten och marginell kategori. Den transformerar latinets huvudord till ett gld. nominal medan konstruktionens genitivattribut förvandlas till en gld. infinitiv med infinitivmärke. Exempelvis:

(15) *Magnam fiduciam feliciter moriendi (I.XXIII.22) → Stoor trøst, salige ath
døø (s.41,22)*

Alt. 5 omfattar ett i moderna grammatikor rekommenderat sätt att översätta vissa latinska genitivkonstruktioner, nämligen med komposita. Exempel:

⁴¹ Enligt Stotz kan denna genitiv kallas ”stegringens genitiv”, jf. ovan s. 11.

(16) *Hominum notitiam (1.VIII.6) → menneske kyndskab (s.13,15)*

Det råder viss osäkerhet om detta alternativ, då samtliga nio fall av möjliga komposita alla är särskrivna. Om gammaldanskans komposita ska emellertid bemärkas att deras morfologiska såväl som ortografiska status inte var fullt fastlagt. Ortografisk varierar sammanskrivning och särskrivning, medan dess morfologiska status inte entydigt hade skiftat från den ursprungliga genitiven till kompositum. I vissa fall särskrivs således uppenbara komposita av medeltida skriftställare, i andra fall sammanskrivs uppenbara genitivkonstruktioner. I ett nutida perspektiv kan gld. komposita bildade med bindaffixet ”-s-” och genitivkonstruktioner, bildade på genitivaffixet ”-s”, således inte konsekvent skiljas åt.⁴² En viss vägledning kan dock fås när s-affixet, som i exempel (16) saknas, då är det med största sannolikhet frågan om ett kompositum.

Min tolkningsprincip har varit både godtycklig och anakronistisk: skulle kompositet i fråga duga i modern danska räknas det som gld. kompositum.

Omskrivning med verb

Verbomskrivning är mest marginell bland huvudgrupperna, ändå består den av hela fyra underkategorier. Samtliga består av ganska få fall vardera.

	Antal	Grppfrekvens	Helhetsfrekvens
Alt. 6, finit verb	6	42,9 %	6,7 %
Alt. 7, imperativ	3	21,4 %	3,3 %
Alt. 8, att-sats	2	14,3 %	2,2 %
Alt. 9, fri översättning	3	21,4 %	3,3 %
Summa	14	100 %	15,5 %

Fig. 8: *Verbomskrivningarsalternativ.*

Dominerande är alt. 6, en omskrivning där latinets nominala huvudord transformeras till gld. finit verb. T.ex:

(17) *circa initium tentationis (1.XIII.20) → nor fræstelse byries (s.20,23)*

Latinets genitivattribut reduceras till ett nominal i omarkerad form. Denna omskrivning drabbar i synnerhet konstruktioner där huvudordet utgörs av ett verbalsubstantiv eller et substantiv med nära

⁴² Norde s. 23 ff.

semantiska band till ett visst verb. Det samma gäller de få omskrivningar som konstrueras med den infinita verbform, imperativ, alt. 7:

(18) *per contemptu mundi (I.I.12) → ok forsma verden (s.3,15)*

Alt. 8 innebär en påtaglig omvandling av latinets genitivkonstruktion, från fras till syntaktisk helhet, nämligen en att-sats. Latinets huvudord omformas till finit verb, genitivattributet till nominal i rollen som objekt. Slutligen introduceras ett semantisk relevant subjekt i gammaldanskan:

(19) *(facit) ad incustodiam oris nostri (I.X.11) → (hjælper til) ath wi ey gøme wor mun (s.15,22)*

Alt. 9, fri översättning, används här om tre fall där översättaren både i fråga om material och ledfunktion radikalt har transformerat konstruktionen i källspråket. Grundlaget är smalt och inbördes divergerande. Denna osystematiska (rest)kategori pekar mest av allt på tendensen att latinska genitiver – skenbart omöjliga för gammaldanskan – omskrivs:

(20) *Quantus fervor omnium religiosorum (I.XVIII.18) → O! hwre stoor brynde haffde alle renliffuede menniske (s.28,1)*

De små och marginella undergrupperna till verbomskrivningskategorin förstärker intrycket av en tendens hos översättaren att begagna omskrivningar i besvärliga lägen, men pekar också på en vilja att eftersträva idiomatiska gld. uttryck, där det i förbluffande grad lyckas översättaren att bevara latinets semantiska innehåll. Denna praxis talar alltså omedelbart emot en strikt anslutning till att översätta ord-för-ord.

Omskrivning med preposition

Sista huvudgrupp bland omskrivningarna är som bekant prepositionsomskrivningar. I resterande del av uppsatsen ska det så gott som uteslutande handla om dessa. Följaktligen kommer genomgången nedan i högre grad omfatta detaljer som inte beaktats vis-á-vis de andra omskrivningsalternativen. Det gäller först och främst den språkliga miljö genitiven uppstår ur.

Prepositionsomskrivningar utgör knappt var fjärde omskrivning överhuvudtaget. Å andra sidan är den dominerande inom gruppen av mer komplexa omskrivningar. Stora delar av nominalomskrivningar gäller nämligen enkla, nästan omärkbara omskrivningar, som bara

uppmärksammas i stringent analys, jämför alt. 1 och alt. 2 ovan. Prepositionsomskrivningar kan indelas i tre underkategorier, enligt följande schema:

	Antal	Gruppfrekvens	Helhetsfrekvens
Alt. 10, Prep+nominal	14	63,6 %	15,6 %
Alt. 11, Prep+infinitiv	5	22,7 %	5,6 %
Alt. 12, Fri översättning	3	13,6 %	3,3 %
Summa:	22	≈100 %	24.5 %

Fig. 9: Prepositionsomskrivningsalternativ.

Värt att notera är dominansen av alt. 10 inom gruppen. Det är i själva verket den mest utbredda omskrivningen i mitt material efter alt. 1. Gruppens två övriga alternativ är av marginell betydelse med avseende på helheten.

Alt. 10 utgörs typisk av en preposition och en rektion i form av en nominalfras. Exempelvis:

(21) *Initium omnium malarum tentationum(1.XIII.16) → begynnelse til alle ondhe
fræstels (s.20,15)*

En närmare analys visar hur det latinska huvudordet översätts till ett gld. huvudord inom samma ordklass, medan latinets genitivattribut översätts till en gld. prepositionsfras, bestående av en valfri – men dock semantisk relevant – preposition och en styrelse bestående av en nominalfras, alltsomoftast ett verbalsubstantiv. Detta omskrivningsalternativ uppträder i en mängd olikartade grammatiska sammanhang. Den drabbar således de latinske gen. possessivus, partitivus, objectivus och rektionsfall. Gen. subjectivus är frånvarande, vilket förvånar när nästan samtliga (11 av 14) av genitivkonstruktionernas huvudord är verbalsubstantiv. En vag tendens att objektiva genitiver är överrepresenterade i prepositionskategorin skönjas. Något som i så fall skulle stämma bra överens med läget i modern danska, där prepositionskonstruktioner föredras framför objektiva genitiver, myndighetsspråket undantaget. Likaledes skönjas ett vagt samband med gen. partitivus, i synnerhet när bägge rektionsfall representerade av adjektivet ”plena” – vars genitivkonstruktioner semantisk motsvarar gen. partitivus – medräknas.⁴³

Alt. 11 skiljer sig från det föregående vid att dess prepositionalrektion istället för att av bestå av ett nominal består av en infinitiv. Exempel:

⁴³ Menge s. 381.

(22) *Desiderium in virtutibus proficiendi (1.XXIII.22) → Brennende attra til ath fræmes i dygdher (s.41,18f)*

Transformationsprocessen kan beskrivas således: Det latinska huvudordet transformeras som regel till ett motsvarande gld. huvudord, medan det latinska genitivattributet översätts till en prepositionsfras bestående av prepositionen ”til” och åtminstone en infinitiv med framförstående infinitivmärke ”at(h)”. Omskrivningen drabbar uteslutande konstruktioner innehållande ett gerundium böjt i genitiv. Det visar sig här ett tydligt samband mellan arten av genitiv och omskrivningsalternativ, något jag återkommer till nedan i en längre utvidgning.

Innan dess kan kort nämnas alt. 12, som består av en grupp av inbördes mycket olika fall, där en latinsk genitivkonstruktion utsätts för mer än en transformation; typiskt utelämnas huvudordet, medan attributet blir rektion för en introducerat gld. preposition. Omskrivningarna av denna art tycks drabba i synnerhet verbalsubstantiv involverade i gen. objectivus-konstruktioner. Materialet är emellertid för tunt för vidare slutsatser. Exempel:

(23a) *Sine laesione conscientiae (1.X.4) → meth eth goth samwidh (s.15,7f)*

(23b) *Fraternae utilitatis proposito(1.XIX.10) → for brodherlige nytte (s.29,17)*

I bägge fallen är latinets huvudord försvunna. I det första exemplet avviker översättaren såväl från latinets grammatik liksom han närmast inventerar dess semantik: Ett negativt laddat substantiv förvandlas till ett gld. adjektiv med positiv laddning. I det andra exemplet transformeras genitivattributet till en gld. prepositionalrektion, bestående av ett sammansatt nominal. Här skönjs en tendens till friare översättning, Fallen är emellertid väldigt få, och med god vilja skulle fallen kunna tolkas som vanliga nominalomskrivningar påverkade av en komplex omgivning.

Möjliga samband mellan slaget av genitiv och omskrivning

Att det finns vissa samband mellan arten av genitiv i källspråket och valet av målspråksomskrivning, kan knappast förvåna. Emellertid är det värt att betona att sådana samband inte är givna. I det föreliggande materialet har analysen upptäckt i alla fall tre exempel på långtgående överensstämmelser mellan arten av genitiv i latinet och omskrivningsalternativet i gammaldanskan som alla gör det rimligt att anta förekomsten av ett (mer eller mindre) systematiskt samband. För de övriga av latinets genitivkategorier är tecknen på samband antingen vagare än nedan eller helt frånvarande.

För det första gäller ett sådant samband latinets gen. partitivus och alt1, vilket följande schema gör åskådligt:

Latinsk gen. partitivus	Gld. omskrivning	Omskrv.alt:	Antal	Frekvens
<i>Nihil rigoris (I.XXI.23)</i>	<i>Ængen strængeth (s.36,26)</i>	Alt. 1	18	81,8
<i>Post multos annos professionis (I.XI.16)</i>	<i>Æffter mange aar (s.17,9f)</i>	Alt. 2	1	4,5 %
<i>Tumultum hominum (I.X.1)</i>	<i>Menniske samling (s.15,27)</i>	Alt. 5	1	4,5 %
<i>Primi fervoris partem (I.XI.17)</i>	<i>Een parth af sin første brynde (s.17,12f)</i>	Alt. 10	2	9,1 %
		Summa:	22	≈100 %

Fig. 10: Omskrivningar av gen. partitivus.

Av samtliga omskrivna gen. partitivus omskrivs 81,8% enligt alt1, de resterande drygt 18% omskrivs enligt tre skilda alternativ.

För det andra kan det inom gruppen av rektionsfalls ses ett samband. Som bekant är gruppen rektionsfall en sammanflikad kategori bestående av adjektiv, verb och substantiv, och präglas följaktligen av divergens. Men gruppmedlemmarna var för sig sällar sig till ett bestämt omskrivningsalternativ, enligt schemat:

Genitiv:	Källspråk	Målspråk		Ant.:	Frekv.
Verb.rek	<i>memento illius proverbii (I.I.19)</i>	<i>mynnes theth bisprok (s.4,1)</i>	Alt.1	4 /4	100%
Adj.rek:	<i>memor esto arrepti propositi (I.XXV.25)</i>	<i>kom i hwgh thin gode forakth (s.49,10)</i>	Alt. 9	1/3	33,3%
Adj.rek:	<i>plena timoris dei (I.XX.16)</i>	<i>Fwl af rætzet (s.32,17)</i>	Alt.10	2 /3	66, %

Fig. 11: Omskrivningar av rektionsgenitiver.

Verbrekationer omskrivs till 100% enligt alt. 1. Adjektivrekationer omskrivs till 100% med prepositioner, men enligt två olika alternativ.

De två sambanden är emellertid mindre påfallande när de till skillnad från ovan, ses ur ett målspråksperspektiv. Såväl de partitiva genitiver som verbrekationerna sällar sig till omskrivningsalt. 1, alltså det mest utbredda alternativet, omfattande 29 fall, till vilket även en rad andra typer av genitivkonstruktioner hänför sig. Likaledes bör sambandens styrka nyanseras med tanke på dataunderlagets tunnhet; den enda någorlunda rimliga konklusionen på det ovanstående måste följaktligen bli att det för verbrekationer och gen. partitivus finns en tendens till samband med alt. 1.

Från målspråksperspektiv är det potentiellt möjligt att konstatera ytterligare samband genom att visa hur ett särskilt omskrivningsalternativ paras ihop med en särskilt genitivkonstruktion. Vilket också visar sig i föreliggande material var än ett samband kan beläggas, Alt. 11 är sålunda enbart relevant för gerundier böjda i genitiv, som nämnts ovan.

Detta samband visar sig i själva verket vara ett starkt indicium på ett överordnat samband, som gäller mellan prepositionsomskrivningar och gerundium genitiv generellt. Genom att utgå från målspråkets kategorier, kan det konstateras att av 22 fall inom prepositionshuvudgruppen av omskrivningar gäller motsvarande 31,8%, dvs. sju fall, gerundium genitiv. Således är gerundium genitiv den grupp av genitiver som löper störst sannolikhet att utsättas för prepositionsomskrivning.

Sambandet kan belysas ytterligare genom att sätta det i relation till materialets helhet och undersöka hur materialets samtliga genitivgerundier, i allt fjorton fall, uppför sig uppfattade som en självständig grupp, något de inte gjordes inledningsvis, då de som bekant utgör en morfologisk genitivkategori och inte en semantisk enligt vilka genitiverna tills nu behandlats. En sådan analys resulterar i följande översikt:

	Källspråks exempel	Målspråks exempel	antal	Frekv
Icke-omskrivn:			5	35,7%
Predikativa:	<i>tempus est faciendi (1.XXII.23)</i>	<i>Arbeydens time (s.39,2)</i>	4	28,6%
Attributiva:	<i>disciendi desiderio (1.II.5)</i>	<i>Aff visdoms athstunde (s.4,19)</i>	1	7,1%
Omskrivning:			9	64,3%
Alt. 4	<i>Locum decipiendi (1.XIII.3)</i>	<i>Tilfældh ath swighe (s.19,8)</i>	2	14,3%
Alt. 10	<i>Materiam flendi (1.XXI.18)</i>	<i>Æffne til gradh (s.36,15)</i>	2	14,3%
Alt. 11	<i>Confidentiam proficiendi</i>	<i>Trøsth ok hop til at fræmes</i>	5	35,7%
Summa	<i>(1.XXII.21)</i>	<i>(s.38,29)</i>	14	100%

Fig. 12: Gerundium genitiv som samlad grupp.

I nio fall av 14 omskrivs gerundiet till konstruktioner utan genitiv när de transformeras till gammaldanskan, medan fem behåller sin genitivform. Fyra av de fem som behåller sin genitiv är predikativa genitivkonstruktioner; dessa uppträder alla inom kort avstånd i DIC. Sju, alltså precis hälften av samtliga gerundier i genitiv – dvs. alt. 10 och alt. 11 sammanräknat – drabbas av en prepositionsomskrivning. Ingen annan morfologiskt eller semantiskt definierad grupp i mitt material uppvisar så stark anknytning till denna omskrivningsform. Av nio omskrivna gerundier är det sju som drabbas av prepositionsomskrivning, svarande till 77,8 % .

Ytterligare ett par kommentarer torde knytas till denna översikt. Den enda attributiva konstruktion som bevarar sin status som genitiv även i danskan, dvs. ”aff visdoms athstunde” skulle kunna uppfattas som ett kompositum och skulle därmed kunna räknas till nominalomskrivning alt1, jämför det ovannämnda intrikata förhållande mellan genitiv och komposita i gammaldanskan.

Det bör även bemärkas hur nära de tre omskrivningsalternativ för gerundium egentligen ligger varandra. Det rör sig ju i själva verket om fördelningen av ”til”, ”at(h)” och valet mellan finit verb eller verbalsubstantiv. Skillnaden mellan alt. 4 och alt. 11 för gerundiernas vidkommande belöper sig till ett ynka ”til”, som skulle ha kunnat utebliva av en rad skäl: Fel i kopiering eller transkription av handskriften, slarv vid nedskrivning eller måhända uppfattad synonymicitet de två uttrycken emellan. En utsuddning av gränsen mellan dessa omskrivningsalternativ stärker endast sannolikheten för det samband jag tror mig kunna plädera för.

Delkonklusion

Resultaten som det redogjorts för ovan tycks rättfärdiga en preliminär konklusion. Det kan konkluderas att prepositionsomskrivningar, av vilka tre typer kan isoleras, förekommer i viss utsträckning i KE. Utav latinets 433 genitiver omskrivs de 22 med preposition när de återges i gammaldanskan, jämför figur 6. Fenomenet är med andra ord marginellt, fast för den saken inte oväsentligt. Vid närmare analys visade det sig nämligen att prepositionsomskrivningar inte uppträder osystematiskt, utan endast är relevanta för vissa typer av latinska genitiver. Närmare bestämt tre semantiska typer av genitiv: gen. possessivus, gen. objectivus och slutligen gen. partitivus och konstruktioner som påminner därom, jämför figur 5. Likaledes tycks fraser innehållande verbalsubstantiv i hög grad vara utsatta för fenomenet. Vidare kan det konstateras ett påtagligt samband mellan prepositionsomskrivningar och en morfologisk kategori, nämligen gerundium genitiv. Nästan två tredjedelar av denna grupp översätts med en omskrivning och hälften med en prepositionsomskrivning.

Denna delkonklusion svarar bara delvis min frågeställning. I kraft av den söktes besvarat huruvida en tendens till prepositionsomskrivning kunde skönjas. Visserligen har jag kunnat konstatera en inomtextlig tendens till att vissa genitiver är mer utsatta än andra, men eftersom dessa tendenser vilar på ett bräckligt grundlag – främst då de inte har jämförts med omskrivningars frekvenser av andra konstruktioner än genitiven – är konklusionen opålitlig. Det hade varit fördelaktigt för en sådan jämförelse att betrakta omskrivningsgraden av andra latinska

konstruktioner, exempelvis presens respektive perfekt particip, absoluta ablativer, gerundiver och inte minst gerundium i andra kasus än genitiv. I ett vidare, egentligen språkhistoriskt perspektiv, hade en vederhäftig bekräftelse av en eventuell överordnad tendens till omskrivning i KE krävt ett jämförelsesmaterial bestående av tidigare, samtida och senare texter, såväl översättningar som original.

Med dessa förbehåll gjorda är det emellertid mitt omedelbara, subjektiva och obeprövade intryck att översättning medelst prepositionsomskrivning sticker ut i KE sett i relation till äldre texter från danskt språkområde, vilka endast i begränsat omfång begagnar prepositionsfraser för att uttrycka beroenderelationer inom en fras. Jag tillåter mig på bakgrund av mina resultat och denna magkänsla, att i avsnittet nedan diskutera möjliga skäl till denna överrepresentation. Med andra ord utvärderas mina resultat i relation till inom- och utomspråkliga faktorer.

Diskussionsunderlag – skriftspråk och översättning i medeltidens Danmark

Då de inomspråkliga faktorerna redan har behandlats tidigare i uppsatsen – jämför degrammatikalisering av den danska genitivens från kasus mot klitisk frasmärk (ovan s.9 f) – fokuserar jag i det följande uteslutande på utomspråkliga faktorer. Av dessa vill jag framhäva två avgörande språksociala omständigheter, som pga. deras åskådlighet är angelägna att uppmärksamma i detta sammanhang. Den första omständigheten gäller gammaldanskans svaga ställning som skriftspråk, vilket i synnerhet visar sig i dess avsaknad av stilistisk variation. Den andra gäller medeltidens rådande normer för översättning och dessa normers historiska öde.

Danskan som medeltida skriftspråk

Lite tilltagset och anakronistiskt skulle man kunna säga att latinet tjänade som officiellt skriftspråk på danskt språkområde under stora delar av medeltiden. I Danmark uppfyllde således latinet med råge de två maktsfärernas – kungamakten och kyrkans – krav och behov.⁴⁴ Latinets synnerligen starka status som skriftspråk är påfallande även i jämförelse med omkringliggande länder. Ett belysande exempel är det sena årtalet för övergången till danska som diplomspråk, dvs. som skriftspråk i riksadministrationen. Övergången påbörjas 1371 och kan anses fullbordad först in på

---

⁴⁴ Skautrup I s. 194, s. 257-260 og s. 306-310.

1400-talets första decennier. Detta gör Danmark till det sista landet i den nordvästra hörnan av Europa där latinet inom denna domän byts ut med folkspråket.⁴⁵ Som ytterligare exempel kan nämnas den danska översättningslitteraturens relativt ringa omfång, ett faktum jag återkommer till nedan.

Avsaknaden av en skriftlig motsvarighet till det danska talspråket gjorde sig emellertid så småningom påmind. Detta sker först av allt i förbindelse med rättskipning.⁴⁶ Lagen måste fastställas på pränt. Här utkräver antingen undersåten, nästan undantagslöst oförfaren i latinet, makthavarens garanti för dennes maktinnehavs ansvarighet, rättfärdighet och uppriktighet, eller också markerar makthavaren omvänt gentemot undersåten de på hans makt vilande befogenheterna. I ett sådant utfärdande måste givetvis deras gemensamma språk – folkspråket – gälla som medium för att anses manifest och laggillt å ömse sida. Ett skriftspråk måste alltså konstrueras. Även om undersåten inte varit läskunnig har den folkspråkliga avskriften av lagar mm, kunnat tjäna som stabil förlaga som lästes högt på tinget.⁴⁷

Ställd gentemot denna utmaning ges (teoretiskt sett) två alternativ: antingen att direkt fästa talspråket på pergament, eller att imitera strukturen och stilen i ett redan fullt kapabelt främmande skriftspråk, in casu latinet, och fylla ut dess mall med danskt språkmaterial. Bägge alternativen är ofrånkomliga, men de tillämpas i olika utsträckning beroende på vilken språkdomän texten som önskas nedpräntad tillhör. Om jag håller mig till rättskipningen, är *Jyske Lov*, dvs. landskapslagen för Jylland och Fyn, från 1241 ett välvalt exempel, emedan den innehåller avsnitt tillhörande två skilda språkdomäner. Lagens inledande avsnitt behandlar principiellt juridiska frågor och är skrivet på en danska präglad av latinsk prosastil, vilket skymtar fram på ord-, fras-, och syntaxnivå. Exempelvis omfattar inledningen ett antal objektiva genitiver, en konstruktion främmande eller i alla fall oerhört sällsynt för tidigare stadier av danskan.⁴⁸ Själva den kasuistiska lagtexten däremot, som troligen i betydande omfång vilar på generationers muntliga tradering, framstår mindre latiniserad.⁴⁹ Latinismer finns emellertid även här, vilket kanske kan förklaras av det faktum att lagens faktiska nedskrivare av naturliga orsaker var skolade i det latinska skriftspråket och kanske aldrig tidigare hade skrivit på danska.⁵⁰

Vid nedskrivandet av texter präglade av ett innehåll av hög abstraktionsnivå är skriftspråket

---

⁴⁵ Skautrup II s. 29 f.

⁴⁶ Diderichsen 1968, s. 5, s. 74.

⁴⁷ Skautrup II s. 208 f., Diderichsen 1968, s. 93 f.

⁴⁸ Diderichsen 1968, s. 8, s. 92 och Karker 2001, s. 88 f.

⁴⁹ Diderichsen 1968, s. 98 og Skautrup II s. 208.

⁵⁰ Haastrup 2001, s. 507.

ett slags imitation av främmande stilideal. Vid nedskrivandet av texter med huvudskaligt innehåll av vardagligt och/eller allmänt känt snitt ligger det å andra sidan talspråksstilen nära.

Medeltida översättning i det östnordiska språkområdet

Wollin påvisar med stöd av den jämförelsevis rikhaltiga svenska översättningslitteraturen två generella tendenser eller strategier för översättning, man skulle också kunna tala om *översättningsparadigmer*. Wollin identifierar dels en högmedeltida parafrasstrategi, som varar från början av 1200-talet, till slutet av 1300-talet. Dels identifierar han en senmedeltida striktare, mera latiniserande fras-för-fras översättning,⁵¹ med uppenbar koppling till den birgittinska miljön i Vadstena. Denna period varar från slutet av 1300-talet fram till början av 1500-talet.⁵²

Till skillnad från den svenska är den danska översättningslitteraturen obetydlig. Troligen beror detta på otursam bevaring av handskrifter, men även det faktum att danskan, som redogjorts för ovan, under denna period var nedvärderad som skriftspråk inom alla språksområden, landskapslagarna undantagna, spelar in.⁵³ Den geografiska, politiska och allmänt kulturella närheten mellan Danmark och Sverige gör det emellertid skäligt att anta en till största delen samstämmighet i översättningsförfarande. Denna antagelse ligger till grund för följande.

Enligt Wollin kännetecknas den medeltida parafrasen av sitt fria förhållningsätt till förlagan. Målet är uteslutande vidareförmedlingen av kärnbudskapet, medan hänsynen till framförallt dess precisa formulering och överordnade komposition lämnas därhän. En medeltida parafras tar ofta utgångspunkt i ett flertal förlagor av samma text, och innebär inte sällan en transformation av texttyp, från vers till prosa eller vice versa. Addition, reduktion, omorganisering, egna tillägg och kommentarer, ofta av betydande omfång, är alla grepp arketyperiska för den parafrastiska översättningen.⁵⁴

Det finns endast få bevarade exempel på parafrasöversättningar från danskt språkområde. Mest framträdande är kanske den så kallade *Lucidarius*, en översättning som dateras till ca 1350. Denna skrift är en pedagogisk introduktion, hållen i dialogform, till grunderna i den kristna tron och kulturen; en sorts föregångare till katekesen.⁵⁵ Därutöver bär fåtalet tidigt bevarade fragment av helgonlegender, från ca. 1300, prägel av en parafrastisk översättningsstrategi. Diderichsen

---

⁵¹ Wollin talar om fras-för-fras och inte ord-för-ord ”verbum-e-verbo”. Se Wollin 2005c, s. 1203. Haastrup 2005, s. 504.

⁵² Wollin 2005a, s. 512

⁵³ Wollin 2005b, s. 1006 och Wollin 2005c s. 1201.

⁵⁴ Wollin 2005b, s. 1006 og Haastrup 2005, s. 504.

⁵⁵ Wollin 2005c, s. 1205.

karaktiserar deras språk som folkligt och naturligt för danskan, med endast begränsad tendens till latinisering.⁵⁶ Från svenskt område är exemplen rikligare; den tidiga legendtradition, samlad i det så kallade *Fornsvenska Legendariet*, ger ett till överflöd förträffligt prov på parafras. Därtill kommer postiller och predikningar. Även världslig underhållningslitteratur författade på kontinentala folkspråk introduceras enligt parafras. Slutligen känns från Sverige två exempel på kanoniska delar av bibeln som introduceras i parafrasens form. Det gäller dels den s.k. *Moseboksparafrasen*, omfattande pentateukens fem böcker, från 1300-talets början, och dels en version av apostlagärningarna från 1300-talets slut.⁵⁷

Sammanfattningsvis står det klart att folkliga genrer, eller genrer med en uttalad didaktisk, förkunnande eller underhållande ambition och en bredare, ”obildad” publik som målgrupp var de föredragna för en översättning enligt parafrasens strategi.

Översättningen av den heliga Birgittas uppenbarelser från latin till fornsvenska, från år 1385 markerar enligt Diderichsen fras-för-fras översättningens intåg som ideal i Norden. Enligt samme Diderichsen ska idealet spåras till universitet i Paris, där det under 1300-talet uppstår en idé om att folkspråken bör formas och modelleras efter latinsk modell.⁵⁸ Själva förfarandet var endast nytt i så måtto det formulerades som ideal. Det kan således också påträffas på nordiskt område före den birgittinska rörelsen. I det dåtida Danmark förekommer det i starkt begränsad utsträckning men likväl mest typiskt när det gäller översättningar av lagtexter och andra officiella dokument. Mest framträdande i detta sammanhang är översättningen från latin av *Flensborg Stadsret* från år 1300, som av Skautrup karakteriseras som ”krånglig” pga. dess iögonfallande latinska prägel.⁵⁹

Latinisering utläggs av Wollin som en översättningsstrategi med två tydliga riktningar, varav den ena verkar på syntaxnivå, och den andra på morfologinivå. Sistnämnda ger utslag i arkaisk tendens där för språkstadiet föråldrade former odlas, troligen med öga till latinets välutvecklade morfologiska struktur.⁶⁰ Skautrup viger ett längre avsnitt av sitt stora språkhistoriska verk åt att redogöra just för syntaktiska latinismer. En redogörelse för hans observationer kommer väl till pass i detta sammanhang.⁶¹

För det första nämner Skautrup det rikliga övertagandet av genitivkonstruktioner; synnerligen påfallande är övertagandet av objektiva genitiver, som begagnas för att uttrycka abstrakta

---

⁵⁶ Diderichsen 1968, s. 146 f, Skautrup I s. 214.

⁵⁷ Wollin 2005b, s. 1009 ff och Wollin 2005c, s. 1204.

⁵⁸ Diderichsen 1968, s. 146, se också Wollin 2005c, s. 1202.

⁵⁹ Skautrup I s. 213, se också Wollin 2005b, s. 1007 ff.

⁶⁰ Wollin 2005c, s. 1210.

⁶¹ Skautrup II s. 57 ff.

förhållanden. För det andra nämns det omedelbara övertagandet av participialkonstruktioner; mindre latiniserande översättningar omskriver sådana antingen med bisats eller med finit verb. För det tredje nämns den märkliga och något stolpiga ”infinitiv+skullende”-konstruktion.⁶² Denna begagnas för att återge latinets gerundiver, gerundier och futurum particip.

Det ska åter betonas att dessa latiniseringar inte är begränsade till fras-för-fras paradigmet, utan också återfinns i översättningar enligt parafrafrasens strategi. Skillnaden är deras frekvens, som överlag är vida högre i det yngre paradigmet.

De i överflöd flesta och bästa exempel på fras-för-fras förfarande kan härledas till den birgittinska rörelsen, med centrum i Vadstena, senmedeltidens mest prominenta intellektuella miljö i Norden. En ny svensk legendtradition översätts enligt detta förfarande, liksom också ytterligare delar av bibelns kanoniska böcker. Således översätter munkerna Nikolaus Ragvaldi och Jöns Budde under senare hälften av 1400-talet betydande delar av det gamla testamentet, närmare bestämt sju av böckerna efterföljande pentateuken. En anonym munk har till eftervärlden skänkt en översättning av apokalypsen.⁶³ Utöver Birgittas egna uppenbarelser, översattes under birgittinska auspiciär även ett flertal mystiska, teologiska och uppbyggliga skrifter i enlighet med detta paradigm, bl.a. Mechtild av Hackeborns *Liber Specialis Gratiae*, skrifter av Bonaventura, Henrik Susos *Horologium Sapientiae* m.fl.⁶⁴

Samtliga nämnda titlar, inklusive Birgittas uppenbarelser, finns bevarade i mer eller mindre helt skick på danska. Enligt forskarna är de flesta av texternas vidkommande beroende av svenska förlagor. Dessa texters språk rubriceras vanligtvis som ”birgittinerspråk” på grund av deras många svecismer.⁶⁵ Fras-för-fras förfarandet gällde alltså även mellan folkspråk.

Det birgittinska översättningsmodet yppar sig dock inte enbart indirekt på dansk mark. Således finns en partiell bibelöversättning bevarad, som i ett eller annat omfång bör förstås i ljuset av denna tradition. Det handlar konkret om den märkliga *Gammeldansk Bibel*,⁶⁶ som omfattar en stor del av det gamla testamentets första böcker. Enligt Dahlerup kan översättningen härledas till det birgittinska klostret i nordjylländska Mariager och ska enligt henne ses som ett danskt utslag av en sorts birgittinsk översättningspolitik, som hon hävdar förekomsten av. En politik där det just lades stor vikt vid en folkspråklig bibel.⁶⁷

---

⁶² Se Haastrup 1968. En avhandling helt ägnad denna särskilda konstruktion. Se nedan s. 36 för exempel.

⁶³ Wollin 2005c, s.1204 f.

⁶⁴ Wollin 2005c, s.1205.

⁶⁵ Wollin 2005c, s.1205, Dahlerup s.342, Skautrup II s.38 ff.

⁶⁶ Hädanefter GldBib.

⁶⁷ Dahlerup s.534 ff.

Såväl Wollin, Diderichsen som Haastrup betonar emellertid GldBib högst idiosynkratiska prägel. De betraktar den alla som ett eget och alldeles extremt exempel på en medeltida översättning. Skautrup karakteriserar översättningen som ”obehändig” och ”slavisk” och nämner dess många latinismer.⁶⁸ Diderichsens karakteristisk är mycket fyllig och informativ, och hans observationer resumeras i det följande: Det översätts genomgående ord-för-ord, inte ens byte av ordklass tillåts. Översättaren har till synes bemödat sig på att skolmästaraktigt redogöra för de latinska former, härunder tempus, modus och syntaktisk konstruktion även i den danska texten, s.k. *signa danicalia*.⁶⁹ Latinska particip översätts till danska particip, futurum simplex översätts med fastlagd konstruktion, liksom också presens konjunktiv. Futurum particip och gerundiver översätt med infinitiv efterföljd av ”skullende”. Latinska komposita återges med danska komposita. Diderichsen konkluderar att översättaren har följt skolgrammatikor och ordlistor väldigt noga i sin översättning. Ibland har passager rent av översatts utan förståelse. Det nämns tyvärr inget särskilt om genitivförbindelser, annat än att översättaren ibland mäktar att upplösa dem.⁷⁰

Angående GldBib bör en i ett sansat filologiskt perspektiv närliggande tolkning nämnas, nämligen att texten är ett preliminärt utkast, en övning, en privat avskrift utan pretentioner eller något dylikt. Det stöds inte bara av den språkliga forms egenartade karaktär, utan även av manuskriptets enligt Diderichsen slarviga utseende.⁷¹

Uppsamling

Det konstaterades ovan att abstraktionsnivå var avgörande för skriftspråkets närhet till latinet. En lägre abstraktionsnivå resulterade i ett skriftspråk med få latinismer, medan en högre visade sig i fler. Denna princip upprepar sig inom ramen för översättningslitteratur. Genrer som främst vänder sig till en bredare och relativt obildad publik – lekmän – och täcker ett innehåll av begränsad abstraktion uttryckt i enkel stil översätts alltsomoftast enligt parafrensens strategi. Genrer av mer professionell karaktär, med smalare och mer lärd målgrupp - inom kyrkans eller statsadministrationens sfär – och följaktligen av en högre abstraktionsgrad och relativt hög stilistisk komplexitet, är ofta material för översättningar där latinet tydligtvis är det syntaktiska och stilistiska mönstret.

Graden av latinisering är således tydligtvis beroende av domänprestige. Den religiösa

---

⁶⁸ Skautrup II s. 24,

⁶⁹ Haastrup 2005, s. 504.

⁷⁰ Diderichsen 1968, s. 120 ff.

⁷¹ Diderichsen 1968, s. 120, Haastrup 1968 s. 198 ff, Haastrup 2005, s. 504.

litteraturen med pedagogiska ambitioner och ett förkunnande tilltal parafraseras, liksom också religiös och världslig underhållningslitteratur. Å andra sidan appliceras fras-för-fras översättning på genrer av högre prestige, tjänande ett professionellt behov, politiskt, juridiskt eller teologiskt. Detta må vara en grav förenkling; ändå stämmer den i stora drag både med det danska källäget, som vi sett, och även med det svenska.⁷²

Domänprestigen förklarar även den kronologiska fördelningen av paradigmen. Översättning av genrer med pedagogiskt budskap och syfte, ter sig självklar. För genrer inom prestigefyllda domäner är översättningsbehovet mindre givet. Här har latinet fyllt sin funktion tillfredställande: målgruppen var latinkunnig, och latinet var sedan århundraden förfinat för att uttrycka idémässigt komplext innehåll klart och koncist. Att ägna tid, pergament och inte minst besvär åt att översätta måste ha framstått som onödigt slösaktigt. Först i situationer där ett rejält behov har uppstått för abstrakt professionell litteratur, där texternas innehåll ovedersägligen var nödvändig för icke-latinkunniga har översättning kunnat rättfärdigas.

Således är det nog ingen tillfällighet att just nunnor är involverade som tydliga aktörer i det tydliga paradigmskifte, efter vilket översättningar av professionella texter börjar produceras. Nunnor var i det flesta fall inte latinkunniga, den helige Birgitta själv ska först ha lärt latin som medelålders, å andra sidan har de haft intresse av olika slag av lektyr på mer än basal nivå för fromhetens fördjupning och intellektets stimulans.⁷³

Diskussion

Frågan är var i detta läge av omständigheter mitt material, KE, kan placeras. Det tas i det följande huvudsakligen hänsyn till genitivöversättningen, då detta är den nisch av översättningen jag har analyserat. Resterande översättning refereras till vid behov, men är då inte baserat på analys utan på välunderbyggd fast oprövad känsla.

Inledningsvis är det värt att framhäva datering och genre för KE. Som tidigare nämnt dateras översättningen till senare delen av sista hälften av 1400-talet, samtidigt som genren måste beskrivas som uppbyggelseskraft med en professionell målgrupp inom kyrkans och klosterväsendets sfär. Med andra ord, ett sent översättningsarbete, inom tiden för det birgittinska översättningsparadigmet, och av en genre som måste ha tett sig ovan att präntas på danskt skriftspråk. Bägge dessa förhållanden

---

⁷² Wollin uttrycker det aldrig så klart som här, men se Wollin 2005b, s. 1006-1011 och Wollin 2005c, s. 1203-1206.

⁷³ Wollin 2005c, s. 1202. och Diderichsen 1968, s. 124.

skulle alltså, med avsnittet ovan in mente, ge anledning att förvänta en fras-för-fras översättning där latinet fungerar som stilistisk förebild.

På ett överordnat plan tycks detta stämma bra. Översättningen ligger fjärran från parafrasen. Det finns i det utdrag jag studerat, mig veterligen inga längre tillägg av material. Glosseringar förekommer glest. Reduktioner förekommer emellanåt av enstaka satser, men aldrig av större textsjok. Inga avsnitt har transponerats. Förlagans kausalitet, kronologi och retorik följs utan vidare.

Som indikationer på fras-för-fras gäller dessutom förekomsten av ovannämnda ”infinitiv+skullende”-konstruktionen. KE är tillsammans med GldBib bland de få texter bevarade från danskt språkområde som med påtaglig frekvens använder sig av denna konstruktion. I mitt material kan ett antal sådana konstruktioner konstateras, närmare bestämt nio, medan det finns många fler i GldBib.⁷⁴ Här ses de uppträda som motsvarighet till latinets gerundier, gerundiver och även futurum particip, ett förfarande som Haastrup visar kunde sanktioneras av dåtidens grammatikor.⁷⁵ Från mitt perspektiv har det emellertid varit intressant att se hur konstruktionen i GldBib användes gentemot en latinsk gerundium genitiv, medan motsvarande konstruktion i KE som visat huvudsakligen omskrivs med preposition.

(24) *emendi licentiam* → *loff købeskullændhe*⁷⁶

Det är överhuvudtaget slående hur KE skiljer sig från GldBib. Medan Haastrup, Diderichsen med flera karakteriserar GldBib som både slavisk och beroende av skolgrammatikens kategorier, förhåller sig KE mer frimodigt gentemot sin förlaga. Det kan bemärkas även inom genitivöversättningen. Det ska här framhåvas hur översättaren långt ifrån redogör för förlagans syntax och morfologi genom en automatisk översättning av genitiv till genitiv. Ett betydande antal genitiver i latinet blir inte gld. genitiver, och vice versa, ett betydande antal genitiver i gammaldanskan har ingen latinsk genitiv som motsvarighet, som visat ovan.

Satt i relation till två ytterpoler, de två översättningsparadigmerna, kan KE varken överlag, eller vilket är det viktigaste inom ramen för denna uppsats i förhållande till genitiverna, betraktas som parafras eller som en automatisk, icke-idiomatisk skolmästaraktig fras-för-fras översättning. Den placerar sig ungefär mitt emellan dessa alternativ. Den håller sig således till förlagans innehåll, men löser upp dess form i syfte att undvika de värsta latinismerna. Genitivförbindelser – antingen omöjliga eller i alla fall otympliga att översätta direkt – löses upp och omskrivs.

⁷⁴ Haastrup 1968, s. 124 ff. Haastrup listar alla fall av konstruktionen i appendix, se s. 145-187.

⁷⁵ Haastrup 1968, s. 204.

⁷⁶ Exempel taget ur Diderichsen 1968, s. 122, som refererar till 1 Mos. 42.34.

I själva verket tycks mitt material accentuera ett intressant språk- och stilhistoriskt dilemma: Historiska, politiska och sociala omständigheterna gör att behovet av professionella texter inses, såväl ekvivalenta till innehållet som idiomatiska och entydiga till språkbruket. En översättning i överensstämmelse med detta behov måste hålla sig inom en stil och en palett av syntaktiska konstruktioner, som begripligt uttrycker relationer och tankar av en komplexitet ovan för gammaldanskan. Med tanke på det danska skriftspråkets relativa armod och ungdom, är det i historiskt perspektiv uppenbart att dilemmats lösning är språklig utveckling eller innovation. För en teoretisk abstraktion är innovationen tänkbar på två sätt, förädlande efterbildning eller semantisk expansion.

Den språkförädlande efterbildning identifierar det främmande språket som ideal, och imiterar dess konstruktioner för att konstituera dem som giltiga egna konstruktioner, kanske med stilistiska konnotationer. Latinet som ideal att efterlikna har för danskans vidkommande resulterat i användningen av interrogativa pronomina som relativpronomen, frekvent användning av particip, eller användning av syntaktisk komplexa perioder. I KE kan ”inifinitiv+skullende”-konstruktionen betraktas som det mest flagranta exempel på detta slag av språklig innovation.

Den förädlande efterbildning, som i själva verket följer samma resonemang som fras-för-fras paradigmet, har emellertid sin gräns. Det är begränsat hur långt en strävan att skriva latin på danska kan gå utan att försämra förståelsen, och frångå språkets egna funktionalitet och entydighet.

Det är just dessa två villkor som den semantiskt expansiva innovationen utgår ifrån. Här avses det egna språket för medel att uttrycka nya abstrakta relationer och nya semantiska innehåll. Alltså förnyas och utvidgas användning av redan befintliga uttryck och konstruktioner.⁷⁷ Ett exempel på detta i KE är det ovannämnda utnyttjandet av gammaldanskans befintliga högst produktiva förmåga att bilda komposita som utvidgas för att täcka in ett semantiskt fält som latinets täcker med genitivkonstruktioner. Men också marginella befintliga konstruktioner kan användas i detta syfte.

Faktiskt menar jag att tendensen att använda prepositionsfrasen som gld. ekvivalent till vissa latinska genitiver ska ses i detta ljus. Prepositionsfrasen användes på äldre stadier av danskan mig veterligen – och såvitt jag kan se efter att ha konsulterat den inte särskilt överblickbara sekundärlitteraturen – enbart till att uttrycka konkreta rumsliga eller tidsliga förhållanden, medan den i KE begagnas för att täcka ett semantiskt fält, där abstrakta över- och underordningsförhållanden uttrycks, ett fält latinets har låtit genitiven täcka.

---

⁷⁷ Wollin 1981, s. 133 och Laurén s. 60.

Som en parentes kan det noteras att de nordiska språkens prepositionsfraser i någon grad tycks disponerade för detta fenomen. Således nämner både Mattson och Diderichsen det vanliga förfarandet, i alla fall i parafrasöversättningar, att återge en absolut ablativ i latinet med en prepositionsomskrivning.⁷⁸

Konklusion

I försöket att följa min frågeställning har en rad väsentliga insikter uppnåtts, också av en art som kanske inte i förstone var tänkt. Kort sagt: Den sakliga kunskapen har i viss mån vunnits till priset av insikter i arbetets metodiska och teoretiska brister.

Först vill jag dock sammanfatta de ämnesspecifika insikter som studiet av den gammaldanska översättningen av Thomas à Kempis' DIC har gett anledning till. Översättaren visar prov på ett visst medvetande om språklig stil, ställd gentemot för latinet paradigmatiska och typiska genitivkonstruktioner. Således fränkopplas den gld. genitiven i betydande omfattning från sina latinska motsvarigheter, något som icke minst visar sig i antalet omskrivande översättningar. Dessa omskrivningar uppvisar, låt vara enbart svagt, systematiska drag. Här ska framhävas dels omskrivningen av latinets partitiva genitiver, dels tendensen att omskriva genitivkonstruktioner som omfattar ett verbalsubstantiv, men framförallt det urskiljbara sambandet mellan latinets gerundium genitiv och danskans prepositionsomskrivningar. För alla tre framhävda översättningsfallen gäller att de baserar sig på konstruktioner i latinet som visar stor lämplighet för att uttrycka abstrakta och intrikata över- och underordningssammanhang. Jag hävdar att den tendens till omskrivning jag kan iaktta inte minst ska ses i ljuset av en nyligen påbörjad praxis med tilltagande användning av gammaldanskan som skriftspråk på professionellt område, med påföljande press för språklig innovation.

Min studie är långt ifrån entydig och definitiv i sin tolkning, men pekar fram emot ett språktillstånd där danskan som målspråk förmår att idiomatisk och naturligt tackla främmande konstruktioner på hög abstraktionsnivå. Härmed skönjs konturerna av det lutherska översättningsparadigmet.

Under arbetet med frågeställningen har jag fått syn på en rad brister i såväl den teoretiska bakgrunden som i den metodiska processen. I slutändan värderar jag att dessa brister beror på frågeställningens ambition. Frågeställningen är inte endast för bred, utan även för specialiserad. En

---

⁷⁸ Mattson s. 168 ff och Diderichsen 1968, s. 121.

vederhäftig och saklig lösning på dess problem fordrar åtminstone en någorlunda bred överblick över språkhistoriska skeenden, synkrona såväl som diakrona, samtidigt som också en i högre grad välgrundad lingvistisk utgångspunkt för en diskussion av genitivens väsen hade varit erforderligt. Dessa teoretiska förutsättningar har jag inte fullt kunna leva upp till inom ramen för detta arbete. Inte minst det sistnämnda teoretiska tillkortakommandet har inverkat negativt på min metodik. Materialet har framstått som oöverblickbart, mycket möda har lagts på att få till stånd en generell överblick över genitivöversättningen och inte enbart över omskrivningsmöjligheterna, ett faktum som inte minst resultatdelen avspeglar. Överhuvudtaget hade en beprövad metod som utstakade vägen i detta avseende varit välkommen.

Litteraturförteckning

Primärkällor:

Thomas a Kempis (1885), *Fire bøger om Kristi efterfølgelse*, okänd övers., red. F. Rønning, København: Thieles Bogtrykkeri.

Thomas à Kempis (1925), *De imitatione Christi: Quattuor Libri*, red. Angelus Mercati, Rom: Typis Polyglottis Vaticanis.

Tiburzio Lupo (red.) (1982), *De imitatione Christi – libri Quattuor*, Edizione critica, Vatikanen: Libreria Editrice Vaticana.

Sekundärkällor:

Ahlberg, Märta (1942), *Presensparticipiet i fornsvenskan: en syntaktisk studie*, Diss., Lund.

Dahlerup, Pil (1998), *Dansk litteratur: Middelalder. Bd. 1. religiøs litteratur*, København: Gyldendal.

Delsing, Lars-Olof (2005), ”The morphology of Old Nordic II: Old Swedish and Old Danish”, i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 1*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin: Mouton de Gruyter.

Diderichsen, Paul (1968), *Dansk prosahistorie 1,1*, København: Gyldendal.

Diderichsen, Paul (1962), *Elementær dansk grammatik*, 3:e utg., København: Gyldendal.

Faarlund, Terje (2005), ”The syntax of Old Nordic”, i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 1*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin: Mouton de Gruyter.

Hansen, Erik & Heltoft, Lars (2011), *Grammatik over det danske sprog. Bd. 2 – syntaktiske og semantiske helheder*, København: Det danske sprog- og litteraturselskab.

Hansen, Aage (1956), ”Kasusudviklingen i dansk”, i *Festskrift til Peter Skautrup*, Aarhus: Universitetsforlaget i Århus.

Hermann, Jo (2006), *Latinsk grammatik på dansk*, 2:a utg., København: Akademisk forlag.

Haastrup, Niels (1968), *Infinitiv+skullende – skolegrammatiske studier i den ældste danske bibeloversættelse*, København: Akademisk forlag.

Haastrup, Niels (2005), ”Nordic language history and the history of translation I: Danish”, i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 1*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin; Mouton de Gruyter.

- Karker, Allan (2001), *Dansk i tusind år – et omrids af sprogets historie*, rev. utg., København: C.A. Reitzels Forlag.
- Karker, Allan (1996), *Politikens sproghistorie – udviklingslinjer før nudansk*, København: Politikens forlag.
- Laurén, Christer (1972), *Predikanten som översättare – Mechtilds uppenbarelser i Jöns Buddes fornsvenska version – handskrift och översättningsteknik*, Borgå: Särtryck ur Folkmålsstudier XXI.
- Mattson, Ola (1957), *Helga manna leverne – studier i den fornsvenska översättningen av Vitae patrum*, Helsingfors: Utan förlag.
- Menge, Hermann (2000), *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*, bearb. Thorsten Burkard & Markus Schauer, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Mikkelsen, Kr. (1911), *Dansk ordføjninglære – med sproghistoriske tillæg*, København: Lehmann & Stages forlag.
- Norde, Muriel (1997), *The history of the genitive in swedish. A case study in degrammaticalization*, Diss., Amsterdam: utan förlag.
- Piltz, Anders (2004), ”Förord”/”Efterord”, i *Om Kristi Efterfølgelse – tekster i urval*, övers. Anders Piltz, Örebro: Libris.
- Pinkster, Harm (1988), *Lateinische Syntax und Semantik*, Tübingen: Francke Verlag.
- Rønning, F. (1885), ”Forord”, i *Fire bøger om Kristi efterfølgelse*, red. F. Rønning, København: Thieles bogtrykkeri.
- Sidwell, Keith C. (1995), *Reading medieval Latin*, Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Sjöstrand, Nils (1960), *Ny latinsk grammatik*, Lund: Gleerups förlag.
- Skautrup Peter (1944), *Det danske sprogs historie 1. Bind – fra guldhornene til jyske lov*, København: Gyldendal
- Skautrup, Peter (1947), *Det danske sprogs historie 2. Bind – fra unionsbrevet til danske lov*, København: Gyldendal.
- Stotz, Peter (2004), *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters vieter Band – Formenlehre, Syntax und Stilistik*, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Wollin, Lars (1981), *Svensk Latinöversättning I. Processen*, Lund: Walter Ekstrands Bokförlag.

- Wollin, Lars (1983), *Svensk Latinöversättning II. Förlagan och produkten*, Lund: Walter Ekstrands Bokförlag.
- Wollin, Lars (2005a), "Nordic language history and the history of translation II: Swedish", i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 1*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin: Mouton de Gruyter.
- Wollin, Lars (2005b), "Translations and interference by translation in Old Nordic II: Old Swedish and Old Danish", i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 1*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin: Mouton de Gruyter.
- Wollin, Lars (2005c), "From Old Nordic to Early Modern Nordic: The language of the translations II: Swedish and Danish translations", i *The Nordic Languages – an international handbook of the history of the North Germanic languages. Vol. 2*, red. Oskar Bandle et. al., Berlin: Mouton de Gruyter.